

Ihmisoikeudet sosiaalityön lähtökohtana

Sosiaalityöntekijöiden tulkintoja työstään paperittomien parissa

Ainoliisa Mikkonen, Y28108684
Pro gradu –tutkielma
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
2026

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ihmisoikeudet sosiaalityön lähtökohtana. Sosiaalityöntekijöiden tulkintoja työstään paperittomien parissa

Tekijä: Ainoliisa Mikkonen

Koulutusohjelma/ opetuskokonaisuus / oppiaine: Sosiaalityö

Ohjaaja: Professori Elina Virokannas

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 65, 2 liitettä

Vuosi: 2026

Tiivistelmä:

Tutkielmassa tarkasteltiin julkisen sektorin sosiaalityötä paperittomien parissa. Aihetta lähestyttiin paperittomien parissa työskentelevien tai aikaisemmin työskennelleiden sosiaalityöntekijöiden kokemuksista käsin. Tehtävänä oli tuottaa tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijät tulkitsevat ja merkityksellistävät työtään. Tutkielman aineisto koostui viiden sosiaalityöntekijän yksilöhaastattelusta. Haastattelut noudattivat puolistrukturoidun teemahaastattelun periaatteita. Aineiston analyysi oli teoriaohjaava ja siinä on hyödynnetty sisällönanalyysia. Analyysi tukeutui ihmisoikeuksien ja sosiaalityön ihmisoikeusperustaisuuden viitekehykseen.

Aineistosta erottui kaksi näkökulmaa, joiden kautta sosiaalityöntekijät tulkitsivat ja merkityksellistivät työtään. Ensiksi työhön kiinnittyy merkittäviä institutionaalisia ja poliittisia reunaehtoja, jotka vaikeuttavat paperittomien tukemista ihmisoikeusperustaisesti. Reunaehtoja jäsennettiin globaalin, kansallisen ja paikallisen tason toimintaympäristöinä. Toiseksi sosiaalityö näyttäytyy eettisiä periaatteita ja paperittomien ihmisoikeuksia puolustavana toimintana järjestelmän rajoissa. Sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi hahmottui paperittomien asianajo, luottamuksen vahvistaminen ja kannattelu.

Tutkielma osoittaa sosiaalityön paperittomien parissa todentuvan työtä määrittävien toimintaympäristöjen ja sosiaalityön ihmisoikeusperustaisuuden välisessä jännitteessä. Vaikka toimintaympäristöt kaventavat sosiaalityöntekijöiden keinoja vastata paperittomien tarpeisiin, sosiaalityön ytimessä kuitenkin säilyy pyrkimys vahvistaa paperittomien ihmisarvoa sekä puolustaa heidän perus- ja ihmisoikeuksiaan palvelujärjestelmän sisällä. Sosiaalityön ihmisoikeusperinne heijastuu sosiaalityöntekijöiden paperittomuutta koskevaan pohdintaan ja heidän parissaan työskentelyyn. Tutkielmassa painottuu sosiaalityöntekijöiden valmius nähdä ihminen ja hänen arvokkuutensa myös silloin, kun konkreettiset auttamisen mahdollisuudet ovat rajalliset.

Avainsanat: Paperittomat henkilöt, maassaolo-oikeus, ihmisoikeudet, sosiaalipalvelut, sosiaalityö

Sisälllys

1 Johdanto	1
2 Paperittomuus haavoittavana tilanteena.....	4
2.1 Paperittomuus	4
2.2 Palveluiden ja oikeussuojan reunalla	6
2.3 Laittomuuden retoriikka	8
2.4 Paperittomuus sosiaalityössä	10
3 Ihmisoikeudet sosiaalityön ytimessä.....	14
3.1 Ihmisoikeuksien määrittelyä	14
3.2 Sosiaalityö ihmisoikeustyönä	16
3.3 Ihmisoikeudet paperittomuuden kontekstissa	18
4 Tutkielman toteutus	20
4.1 Tutkimustehtävä.....	20
4.2 Haastattelut aineistonkeruun tapana	21
4.3 Aineiston kerääminen sosiaalityöntekijöiltä	23
4.4 Aineiston analysointi	25
4.5 Eettiset kysymykset	27
5 Ihmisoikeustyötä institutionaalisissa rajoissa	31
5.1 Jännitteiset toimintaympäristöt paperittomien tukemisessa	32
5.1.1 Globaalin eriarvoisuuden kohtaaminen paikallisesti	32
5.1.2 Paperittomien tarpeiden ja maahanmuuttopolitiikan rajapinnoilla	35
5.1.3 Välttämättömän avun arviointi organisaation reunaehdoissa	39
5.2 Paperittomien ihmisoikeuksien ja -arvon puolustaminen työn ytimessä	43
5.2.1 Asianajollisen tehtävän vaade	43
5.2.2 Kysymys luottamuksesta	46
5.2.3 Kannattelu viimesijaisena keinona	49
6 Johtopäätökset	52
6.1 Analyysistä päätelmiin.....	52
6.2 Ääni tutkimusprosessille.....	56
Lähteet.....	59
Liite 1. Haastattelupyyntö	66
Liite 2. Haastattelurunko	67

1 Johdanto

Suomen maahanmuuttopolitiikka on parhaillaan muutoksessa. Petteri Orpon (20.6.2023-) hallituksen maahanmuuttopoliittiset uudistukset ovat nostaneet julkiseen keskusteluun paperittomuuden ja paperittomien ihmisten oikeudet. Paperittomuudessa on kyse tilanteesta, jossa henkilö elää Suomessa ilman laillista oleskeluoikeutta. Hänen maassa oleskelunsa ei ole virallisesti valtion viranomaisten sallimaa. (Jauhiainen ym. 2018, 11.) Viitanen ja Tähjä (2010, 5) kuvaavat paperittomia ”varjokansana”, jota päättäjät eivät huomaa. Kuvaus ilmentää sitä, kuinka paperittomat jäävät yhteiskunnan huolenpidon ulkopuolelle.

Laillisen oleskeluoikeuden puuttuessa paperittomien oikeus sosiaali- ja terveyspalveluihin on rajoitettu kotikunnan, EU-lainsäädännön tai Suomen ja muiden maiden välisten sosiaaliturvasopimusten perusteella (Katisko ym. 2023, 9). Rajoitetut oikeudet heikentävät merkittävästi paperittomien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (Leppäkorpi 2015, 75). He elävät haavoittuvassa asemassa sekä mahdollisesti taustansa että oleskeluluvan ja siten kansalaisoikeuksien puuttumisen vuoksi (Hyyppönen & Lindroos 2020, 5). Näin ollen pidän kysymyksiä paperittomien tilanteesta sekä heidän yhteiskunnallisesta asemastaan sosiaalityössä tärkeinä.

Paperittomuusilmiö kiinnittyy keskeisesti valtion harjoittamaan maahanmuutto-, turvapaikka- ja rajapolitiikkaan. Ilmiö nousi Suomessa pintaan viimeksi vuoden 2015 aikana, jolloin turvapaikanhakijoiden lukumäärä kasvoi runsaasti. Samanaikaisesti turvapaikkapolitiikkaan tehdyt kiristykset johtivat lukuisiin kielteisiin turvapaikkapäätöksiin ja ajoivat ihmisiä paperittomiksi yhteiskunnan reunalle. (Ahonen & Kallius 2019, 89–90.) Kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen moni jäi paperittomana maahan, sillä selviytyminen ilman valtion suojaa saattoi näyttäytyä parempana vaihtoehtona kuin palaaminen lähtömaahan, josta he olivat turvallisuutensa vuoksi paenneet (Turtiainen 2018, 187).

Paperittomuus on ajankohtainen tutkimusaihe tätä tutkielmaa tehtäessä, sillä meneillään olevat lukuisat sodat, aseelliset konfliktit ja ympäristökatastrofit ajavat ihmisiä kodeistaan etsimään elinkelpoisia olosuhteita. YK:n pakolaisjärjestön (UNHCR)

(2025) mukaan arviolta 123,2 miljoonaa ihmistä on joutunut jättämään kotimaansa vuoden 2024 aikana. Lukumäärä on lähes kaksinkertaistunut viimeisenä vuosikymmenenä. Esimerkiksi parhaillaan käynnissä oleva Sudanin sisällissota, Ukrainan sota ja vuonna 2024 päättyneen Syyrian sodan aiheuttamat tuhot lisäävät pakolaisten määrää. (Mt.) Samanaikaisesti Suomessa tehdyt muutokset maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaan vaikeuttavat maassa oleskelun laillistamista entisestään. Nykyisen hallitusohjelman (20.6.2023-) tavoitteena on uudistaa maahanmuuttopolitiikkaa tiukentamalla kansainvälisen suojelun ehtoja, oleskelulupien myöntämiskriteereitä ja tehostamalla kielteisen oleskelulupapäätöksen saaneiden palauttamista lähtömaihin (Sisäministeriö 2025). Näin ollen apua hakevien määrän lisääntyminen ei johda heidän suojelemiseensa vaan päinvastoin heidän poiskäännyttämiseensä.

Paperittomuus koskettaa myös sosiaalityötä. Sosiaalityön tehtävä vastata haavoittavassa tilanteessa olevien ihmisten tarpeisiin ei tapahdu vain valtion rajojen sisäpuolella, vaan pakkomuuton myötä sosiaalityön konteksti laajenee rajojen ulkopuolelle ja moninaistaa sosiaalityön asiakasryhmää (Turtiainen 2017, 203, 209). Sosiaalityön velvollisuus puolustaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ulottuu myös muihin kuin valtion kansalaisiin ja kuntalaisiin (Turtiainen ym. 2021, 32). Kansainvälisen sosiaalityöntekijöiden liiton (IFSW) ja kansainvälisen sosiaalityön koulujen liiton (IASSW) hyväksymässä sosiaalityön kansainvälisessä määritelmässä ja sosiaalityötä ohjaavissa eettisissä periaatteissa jokaisen ihmisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen ja ihmisoikeuksien puolustaminen on asetettu sosiaalityön keskiöön (International Federation of Social Workers 2025). Tämän valossa sosiaalityöllä on velvollisuus vastata paperittomien tuentarpeisiin ja puolustaa heidän oikeuksiensa toteutumista.

Machinin ja Shardlowin (2022, 5046) mukaan sosiaalityöntekijöillä onkin merkittävä rooli paperittomien henkilöiden tukemisessa. Sosiaalityö paperittomien parissa on kuitenkin eettisesti haastavaa, sillä sosiaalityöntekijät toimivat valtion ohjeistusten ja kansallisen lainsäädännön sekä paperittomien tuentarpeiden välissä (mt., 5045). Jönsson (2014, 35) osoittaa sosiaalityön eettisten periaatteiden ja ihmisoikeuslähtöisyyden olevan jännitteisessä suhteessa paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön kanssa. Eettisten haasteiden lisäksi sosiaalityötä värittää työn

epäselvät linjaukset. Paperittomien tilannetta ja auttamista koskeva kansallinen lainsäädäntö ja ohjeistus on puutteellista, mikä tekee sosiaalityön käytännöistä vaihtelevia (Hyyppönen & Lindroos 2020, 42). Lisäksi ymmärrys paperittomuusilmiöstä osana sosiaalipalveluita vaihtelee alueittain ja eri toimijoiden välillä (Katisko ym. 2023, 19). Tunnistetuista haasteista huolimatta sosiaalityöntekijöiden suhdetta paperittomiin asiakkaisiin on tutkittu varsin vähän (Machin & Shardlow 2022, 5045).

Paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön ja siihen liittyvien kysymysten pitäisi tulla vahvemmin osaksi suomalaisen sosiaalityön keskustelua. Tämän pro gradu –tutkielman kautta haluan vastata tähän tarpeeseen. Tutkielmani tavoitteena on tarkastella sosiaalityön suhdetta paperittomuuteen, ja ennen kaikkea sitä, miten sosiaalityöntekijät itse tulkitsevat paperittomien parissa tehtävää sosiaalityötä. Lähestyn aihetta julkisissa sosiaalipalveluissa paperittomia kohdanneiden sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden avulla. Analyysini nojaa ihmisoikeuksia ja sosiaalityön ihmisoikeusperustaisuutta käsitteleviin tutkimuskeskusteluihin.

2 Paperittomuus haavoittavana tilanteena

2.1 Paperittomuus

Paperittomuutta on määritelty useilla eri tavoilla. Katiskon ja kumppaneiden (2023, 11) mukaan paperittomuus on käsitteenä monitahoinen ja tulkittavissa monesta eri näkökulmasta. Paperittomuudelle ei ole lainsäädännöllistä määritelmää, minkä vuoksi paperittomuutta jäsennetään eri yhteyksissä eri tavoin (mt., 11). Lisäksi paperittomuus ymmärretään kansainvälisesti eri tavoin maasta riippuen. Selvärajaisen määritelmän puutteesta huolimatta paperittomia yhdistää se, että he eivät kuulu mihinkään hallinnolliseen tai lainsäädännölliseen kategoriaan. He elävät valtion oikeussuojan ulkopuolella. (Katisko & Kalm-Akubardia 2021, 8–9.)

Suomalaisessa kontekstissa paperittomuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa muualta kuin EU- ja Eta-valtiosta tai Sveitsistä tullut henkilö elää maassa ilman laillista oleskeluoikeutta (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023; Pakolaisneuvonta 2025; Sosiaali- ja terveysministeriö 2024). Tähän ryhmään kuuluu henkilöitä, jotka ovat tulleet Suomeen turvapaikanhakijoina ja jääneet maahan saatuaan kielteisen turvapaikkapäätöksen. Lisäksi ryhmään luetaan esimerkiksi turistiviisumin tai oleskeluluvan perusteella maahan saapuneet, jotka eivät ole hakeneet päättyneelle luvallensa jatkoa tai joiden jatkohakemus on saanut kielteisen päätöksen. (Keskimäki ym. 2014, 11.) Paperittomaksi luokitellaan myös ne EU- ja Eta-valtion tai Sveitsin ulkopuolelta tulleet, joiden voimassa olevan oleskeluluvan tai viisumin edellytyksenä ollut yksityinen sairaskuutus ei ole tarpeeksi kattava tai se on päättynyt (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023; Pakolaisneuvonta 2025; Sosiaali- ja terveysministeriö 2024).

Suomessa elää myös paperittomien kanssa rinnasteisessa asemassa olevia henkilöitä. Heillä on laillinen oleskeluoikeus, mutta ei täyttä oikeutta sosiaali- ja terveyspalveluihin (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023). Tällaisessa asemassa ovat esimerkiksi EU-kansalaiset, joiden tilapäinen oleskelu on Suomessa luvallista EU:n vapaan liikkuvuuden perusteella, mutta joilta puuttuu kotimaansa vakuutusturva sairaanhoidon varalle. Tästä erimerkkinä ovat Romaniasta ja Bulgariasta tulevat romanitaustaiset henkilöt, joilla ei

usein ole kotimaassaan sairaanhoitovakuutusta, eikä sen vuoksi vakuutusturvaa terveyspalveluiden käyttämiseen myöskään Suomessa. (Keskimäki ym. 2014, 11–12.) Paperittomien ja heidän kanssaan rinnasteisessa asemassa olevien tilanne on toisiinsa nähden osittain erilainen. Paperittomien maassa oleskelua ei ole laillistettu, kun taas heihin rinnasteisessa asemassa olevien oleskelu on sinänsä laillista, mutta valtaväestöstä poikkeavaa puuttuvan sairaanhoitovakuutuksen vuoksi. Yhteistä heille on se, että heidän oikeuttaan suomalaisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin on rajoitettu.

Suurin osa Suomessa elävistä paperittomista on saapunut maahan turvapaikanhakijoina. Merkittävä osa heistä on hakenut Suomesta turvapaikkaa vuosina 2015–2016 (Sisäministeriö 2022, 12), jolloin arviolta 65,6 miljoonaa ihmistä maailmassa joutui jättämään kotinsa sotien ja muiden katastrofien vuoksi. Heistä arviolta 2,8 miljoonaa ihmistä haki turvapaikkaa Euroopasta. (Turtiainen 2018, 186.) Maahanmuuttoviraston tilastot osoittavat, että vuonna 2016 kansainvälistä suojelua koskevista hakemuksista yli puolet hylättiin (Maahanmuuttovirasto 2025). Turvapaikanhakijoita poiskäännyttävä käytäntö on johtanut siihen, että useat kielteisen turvapaikan saaneet ovat jääneet elämään Suomeen vailla virallista oleskeluoikeutta. Sotkasiira ja Hiitola (2018, 289) osoittavat, miten pakkomuuttajien, joihin myös paperittomat luetaan, on usein mahdotonta palata lähtö- tai kotimaahansa. Kyse on yksilöistä ja perheistä, joiden on ollut välttämätöntä lähteä liikkeelle oman turvallisuutensa tai elämän edellytystensä turvaamisen vuoksi (mt., 289).

Suomessa olevien paperittomien kokonaismäärän arviointi on vaikeaa, sillä he pyrkivät usein pysyttelemään piilossa viranomaisilta pelätessään maasta poistamista (Sisäministeriö 2022, 12). Arviot paperittomien lukumäärästä ovat näin ollen suuntaa antavia ja perustuvat eri viranomaisilta tai kolmannen sektorin toimijoilta saatuihin tietoihin. Niiden perusteella paperittomia on Suomessa tätä tutkielmaa tehdessä noin 3000–4000 henkilöä. Todellisuudessa luku voi olla kuitenkin suurempi. Ei myöskään voida poissulkea vaihtoehtoa, että osa henkilöistä olisi poistunut maasta ilman, että se olisi tullut viranomaisten tietoon. (HE 50/2025.)

Edellä esittämäni arvio paperittomien lukumäärästä osoittaa heidän olevan Suomessa pieni väestöryhmä. Siitä huolimatta he ovat hyvin moninainen joukko ihmisiä eri

elämäntilanteineen. Syyt paperittomuuden taustalla vaihtelevat, vaikka ovatkin usein henkilöstä itsestään riippumattomia (Kalm-Akubardia 2024, 20). Paperittomien joukossa on toimintakyvyiltään erilaisia ihmisiä työkäisistä alaikäisiin ja lapsiperheisiin (Sisäministeriö 2022, 12–13). Paperittomiin kuuluu myös ikääntyneitä, kuten Suomessa oleskeluvalla asuvien henkilöiden vanhempia ja sukulaisia (Keskimäki ym. 2014, 29). Paperittomiin lukeutuu haavoittuvassa asemassa olevia, mutta myös Suomeen hyvin kotoutuneita ihmisiä. Osalle on voinut pitkän oleskelun aikana muodostua monenlaisia siteitä Suomeen esimerkiksi perhesuhteiden, kielen opiskelun tai suomalaisten ystävien kautta. (Sisäministeriö 2022, 13–14.) Paperittomuuden ollessa pitkäaikainen tilanne ihmisen toimintamahdollisuudet ovat joka tapauksessa rajalliset. (Katisko ym. 2023, 20.)

2.2 Palveluiden ja oikeussuojan reunalla

Paperittomuustutkimus osoittaa, että paperittomien tilanteeseen liittyy useita haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä (esim. Macoice 2018; Ahonen ja Kallius 2019; Tarvainen & Hautala 2018; Estrada-Tanck 2013; Bluś 2013). Macoice (2018, 90) korostaa keskeisimpänä heidän haurasta oikeussuojaansa ja yhteiskuntaan kuulumattomuutta. Haavoittuvuutta analysoitaessa olisikin tärkeää kääntää katse yksilöiden ominaisuuksista ihmisten elämäntilanteisiin, sosiaalisiin prosesseihin sekä yhteiskuntaan ja instituutioihin, jotka voivat osaltaan tuottaa sitä (Virokannas ym. 2018, 330, 336). Esimerkiksi riittämättömät palvelut ja palveluntarpeisiin vastaamattomuus voivat lisätä haavoittuvuutta (Raitakari ym. 2022, 14). Paperittomien tilannetta tarkasteltaessa on tärkeää suunnata huomio paperittomista ihmisistä paperittomuutta tuottaviin rakenteisiin.

Paperittomien oikeus terveyspalveluihin on rajattu kiireelliseen terveydenhuoltoon ja sairaanhoitoon (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024). *”Kiireellisellä hoidolla tarkoitetaan äkillisen sairastumisen, vamman, pitkäaikaissairauden vaikeutumisen tai toimintakyvyn alenemisen edellyttämää välitöntä arviota ja hoitoa—”* (Terveyspalvelulaki 1326/2010, 50§). Lisäksi se kattaa kiireellisen suun terveydenhuollon, mielenterveys- ja päihdehoidon sekä psykososiaalisen tuen (mt.). Paperittomilla aikuisilla ei siis ole oikeutta kiireettömään hoitoon. He kuitenkin ovat oikeutettuja saamaan sellaisia

kiireettömiä palveluja, jotka terveydenhuollon ammattilainen arvioi välttämättömäksi terveydentilan kannalta. Juuri uudistettu laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (5.12.2025/1108, 56b§) takaa oikeudet sellaisiin välttämättömiin palveluihin, joiden epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta terveydentilan tai vamman vuoksi tai vaarantaisi muun henkilön tai väestön terveyden. Paperittomat ovat välttämättömän hoidon suhteen keskenään eriarvoisessa asemassa riippuen ammattilaisen suhtautumisesta heidän tilanteeseensa.

Paperittomien oikeus sosiaalipalveluihin rajautuu myös kiireellisiin ja välttämättömiin palveluihin sekä toimeentuloturvaan (Jauhiainen ym. 2018, 8). Perustuslain (1999/731) 19§ nojalla jokainen Suomessa oleskeleva ihminen on oikeutettu välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 12§ turvaa jokaiselle oikeuden kiireellisissä tapauksissa sosiaalipalveluihin. Paperittomien sosiaalipalveluiden toteutumisessa kuten tarjottujen palveluiden tasossa, tuen myöntämisen perusteissa ja palveluihin kohdistetuissa resursseissa on kuitenkin alueellisia ja paikkakuntaakohtaisia eroja. Lisäksi sosiaalihuoltolakia sovelletaan paperittomien kohdalla vaihtelevin tavoin. (Katisko ym. 2023, 42, 84.) Selkeät ja yhtenäiset linjaukset paperittomien sosiaalipalveluista mahdollistaisivat paperittomien yhdenvertaisen kohtelun valtakunnallisesti.

Paperittomilla ei ole virallista oikeutta asuntoon (Mikkola 2019, 79), minkä vuoksi he joutuvat turvautumaan muunlaiseen majoitukseen, kuten hätämajoitukseen (Jauhiainen ym. 2018, 19). Kodittomuus ei ole vain fyysisen kodin puutetta, vaan se sisältää myös sosiaalisen ulottuvuuden. Usein koti määrittyy kuulumisena johonkin: siellä ovat läsnä monet kulttuuriset, sosiaaliset ja yksilölliset normit sekä ennen kaikkea kokemus toimijuudesta (Raitakari 2022, 9). Paperittomilta puuttuu myös virallinen oikeus työntekoon, mikä altistaa heidät työperäiselle hyväksikäytölle ja alipalkkaisuuteen (Jauhiainen ym. 2018, 20). Paperittomuutta leimaakin usein arjen epävarmuus, alistaisuus työmarkkinoilla ja sosiaalisissa suhteissa sekä erilaiset hyvinvointiriskit (Ahonen & Kallius 2019, 90).

Elämä palveluiden ja oikeussuojan reunalla heijastuu arkeen ja kokemusmaailmaan monitasoisesti. Se muovaa identiteettiä, tunnekokemuksia ja sosiaalisia suhteita. Lisäksi

se rajoittaa päätöksenteon mahdollisuuksia sekä yhteiskunnallista ja poliittista osallistumista. Paperittomien sosiaaliset siteet muodostuvat usein muihin samassa tilanteessa oleviin ihmisiin. (Bloch ym. 2014, 32–33.) Paperittomien hauras yhteiskunnallinen asema luo riskin ihmiskaupalle sekä muun rikollisen toiminnan kohteeksi joutumiselle. Iso osa paperittomiin kohdistuneista rikoksista jää kuitenkin tutkimatta, sillä ne eivät välttämättä koskaan tule viranomaisten tietoon. (Sisäministeriö 2021, 67.) Paperittomien omat ja luotettavat verkostot ovat keskeisessä asemassa niin asumisen, työnteon kuin heidän turvallisuutensa kannalta.

Valtion tehtävä olisi haavoittuvuuden vähentäminen (Tarvainen & Hautala 2018, 352), mikä paperittomien kohdalla kuitenkin jää toteutumatta. Suomessa paperittomien asemaan ovat kiinnittäneet huomiota useat kansalaisjärjestöt, Suomen Lääkäriliitto sekä valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. Nämä tahot ovat esittäneet huolensa siitä, miten järjestelmä ei turvaa riittävällä tavalla paperittomien oikeuksia. (Keskimäki ym. 2014, 9.) Lisäksi Yhdistyneiden kansakuntien (YK) rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CERD) on kritisoinut Suomea paperittomien hankaluuksista saada terveydenhuoltoa ja suositellut tilanteen korjaamista (HE 50/2025). Esitetyt huolenaiheet saavat kysymään sitä, huolehtiiko Suomi jokaiselle kuuluvasta ihmisarvoisen elämän edellyttämästä turvasta.

2.3 Laittomuuden retoriikkaa

Vaikka paperittomuutta määritellään usealla eri tavalla, paperittomista puhuttaessa käsite ”paperiton” on ollut Suomessa melko vakiintunut. Lisäksi on käytetty termejä uuspaperiton, suojaton, sääntelemätön ja dokumentoimaton. (Ahonen & Kallius 2019, 98.) Viranomaiskielessä puhutaan usein myös laittomasti maassa oleskelevasta (Jauhiainen ym. 2018, 39). Laittomuuden käsite on saanut selvästi paikkansa vuoden 2025–2026 paperittomuutta koskevissa virallisissa asiakirjoissa ja uudistetuissa lainsäädännöissä. Esimerkiksi vuonna 2025 tulleissa hallituksen lakiesityksissä kuten esityksessä ulkomaalaislain (HE 143/2024) sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevan lain (HE 50/2025) muuttamisesta paperittomista puhutaan laittomasti maassa oleskelevina henkilöinä. Sama pätee lakiesityksiä seuranneissa

uudistetuissa lainsäädännöissä (ks. Ulkomaalaislaki 301/2004; Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021). Puhe laittomasti maassa olevasta on ongelmallinen, sillä se tekee puheen kohteesta oikeudettoman ja samalla kriminalisoi hänen olemassaolonsa (Tarvainen & Hautala 2018, 351; Blus 2013, 414).

Laittomuus-käsitettä voidaan käyttää tehokkaasti pelon lietsontaan, mielikuvien luomiseen maahanmuuton ja rikollisuuden yhteyksistä sekä erilaisten pakkokeinojen, kuten pakkopalautusten poliittiseen oikeuttamiseen (Ahonen & Kallius 2019, 98). Orpon (20.6.2023-) hallitusohjelman maahanmuuttopoliittisissa kirjauksissa peräänkuulutetaan sitä, miten laittomasti maassa oleskelevien maasta poistamista tulisi tehostaa kansallisen turvallisuuden ja yleisen järjestyksen nimissä. Hallitus ehdottaa lisättäväksi mahdollisuuksia ottaa ulkomaalainen säilöön ja pidentää säilöönoton enimmäiskestoja. Ehdotusta perustellaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takaamisella. (HE 143/2024, 1.)

Tällainen puhetapa leimaa paperittomat ulkopuolelta tulevaksi turvallisuushaksi ja paperittomuuden rangaistavaksi tilanteeksi. Se vahvistaa rasistisia käsityksiä paperittomia kohtaan (Dominelli 2010b, 97) ja hämärtää paperittomuuden taustalla olevat syyt sekä paperittoman tarinan ja oikeuden arvontoon. Ahonen ja Kallius (2019, 98) huomauttavat, että virallisten tahojen harjoittama paperittomien leimaaminen laittomasti maassa oleskeleviksi luo viestiä siitä, että valtion harjoittamalla maahanmuutto- ja rajapolitiikalla ei ole roolia paperittomuuden tuotannossa. Puhe laittomuudesta kieltää paperittomuuden tuotannon poliittisen ulottuvuuden (mt., 98). Näin ollen paperittomuudesta luodaan kuva ihmisen itsensä aiheuttamana tilanteena.

Suomessa ulkomaalaisvalvonta on asetettu Poliisin tehtäväksi. Valvontaan kuuluu olennaisena osana ihmisten maassa oleskelun edellytysten valvominen (Poliisi 2026). Ulkomaalaislain (301/2004) 129b§ mahdollistaa sen, että poliisilla on oikeus tarkistaa ulkomaalaisen asiakirjat henkilöllisyydestä ja oikeudesta oleskella maassa. Ulkomaalaisvalvontaan kuuluu myös poliisin oikeus järjestää sekä valtakunnallisia että alueellisia ulkomaalaisvalvontatapahtumia kohteisiin, joissa saattaa oleskella paperittomia tai luvattomasti töitä tekeviä ulkomaalaisia (Poliisi 2026). Ilman vaadittavaa matkustusasiakirjaa, viisumia tai oleskelulupaa Suomessa oleskeleva

henkilö voidaan tuomita ulkomaalaisrikkomuksesta sakkorangaistukseen (Ulkomaalaislaki 185§). Vaikka kyseessä ei ole rikkomusta ja sakkorangaistusta kovempi sanktio, niin hädänalaisessa tilanteessa olevan asemaa kriminalisointi heikentää entisestään (Hirvonen 2017, 157). Poliisin tehtävään kuuluu myös poistaa maasta henkilö, jolla on karkotus- tai käännätyispäätös. Hänet palautetaan kotimaahan tai muuhun poistamispäätöksessä määritellyyn maahan. (Poliisi 2026.)

Laittomuuden retoriikka asettaa paperittomat haavoittuvaan yhteiskunnalliseen asemaan. Kun ihmisistä tehdään viranomaiskielessä laittomia, he ovat alttiimpia erilaisille kaltoinkohteluille ja osattomuudelle (Tarvainen & Hautala 2018, 351). Paperittomien kokema pelko liikkua ja oleskella julkisissa tiloissa lisääntyy, ja arkea sävyttää uhka sakottamisesta, säilöönnotosta ja pakkopalautuksesta (Hirvonen 2017, 157). Pelko kiinni jäämisestä ja maasta poistamisesta vaikeuttaa avun hakemista jopa akuuteissa tilanteissa (Sotkasiira & Hiitola 2018, 289). Paperittomien tuntema pelko palvelee erityisesti mahdollisia hyväksikäyttäjiä, joiden edun mukaista on se, että paperittomat eivät tunne oikeuksiaan ja hae tarvitsemaansa apua (Sisäministeriö 2021, 67). Laittomuuden leima voi estää paperittomia hakeutumasta julkisten sosiaalipalveluiden piiriin, vaikka tarve olisi ilmeinen.

2.4 Paperittomuus sosiaalityössä

Kolmannella sektorilla on keskeinen rooli paperittomuuden tunnistamisessa ja paperittomien avuntarpeisiin vastaamisessa. Kuitenkin vastuu heidän viimesijaisesta huolenpidosta ja toimeentulosta sekä sosiaalisten oikeuksien toteutumisesta on julkisen sektorin sosiaalipalveluilla. (Katisko ym. 2023, 84.) Sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 12§) mukailleen: *”Jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu”*. Paperittomien palveluvalikoiman ollessa rajallinen, sosiaalityön arvioitavaksi tulee säädöksen mukaisesti paperittomien kiireellinen ja välttämätön tuentarve (Hyyppönen & Lindroos 2018, 25). Sädöksen sanamuodot jättävät sosiaalityöntekijöille kuitenkin merkittävän harkintavallan sen suhteen, miten välttämätön toimeentulo ja huolenpito turvataan

(Katisko ym. 2023, 39). Työntekijöiden välillä voi ilmetä tulkinnallisia eroja kiireellisen ja välttämättömän avuntarpeen kriteereistä. Lisäksi säädöksen perusteella välttämätön huolenpito koskee vain kiireellisiä tilanteita. Katisko ynnä muut (mt., 89) huomauttavat, että välttämättömien palveluiden tarjoamisen tulisi tapahtua myös kiireettömissä asioissa, eli riippumatta siitä, onko kyseessä akuutti tilanne vai pidempään ollut avuntarve.

Kulloinkin vallalla oleva sosiaalipolitiikka vaikuttaa niihin rakenteisiin, joiden puitteissa sosiaalityötä tehdään. Furmanin ja kumppaneiden (2013, 133) mukaan paperittomien parissa tehtävää sosiaalityötä haastaa se, että sosiaalipoliittiset linjaukset ovat selvästi ristiriidassa sosiaalityön eettisten periaatteiden kanssa. Konteksti, jossa yhteiskunnan intressit ja lainsäädäntö ovat ristiriidassa haavoittavassa tilanteessa olevan väestön tarpeiden kanssa, luo lähes aina eettisen dilemman (Furman ym. 2012, 177). Sosiaalityöntekijät voivat joutua esimerkiksi pohtimaan sitä, noudattavatko he vallalla olevaa lainsäädäntöä rajaten paperittomilta palveluita, vai sosiaalityön etiikkaa, jonka mukaan palvelut kuuluisivat kaikille ihmisryhmille (Furman ym. 2013, 140–142).

Sosiaalityöntekijät voivat paperittomia kohdatessaan joutua myös lojaliteetti ongelman äärelle, jossa paperittoman tuentarpeet ja organisaation käytännöt ovat ristiriidassa keskenään (Jönsson 2014, 46). Tällöin sosiaalityöntekijät joutuvat puntaroimaan valintoja yhden asiakkaan edun ja koko organisaation toimintatapojen yhtenäisyyden välillä (Furman ym. 2013, 141). Sosiaalityöntekijät työskentelevät kansallisen lainsäädännön ja virallisten linjausten lisäksi oman organisaation toimintatapojen ja paperittomien hädänalaisen tilanteen välisessä ristipaineessa. Tämänkaltaisen työympäristö voi synnyttää eettistä ja emotionaalista stressiä (Machin & Shardlow 2022, 5061). Eettistä kuormitusta tuottaa myös se, että paperittomien elämäntilanteen vaikeudet johtuvat usein paperittomuudesta itsestään, minkä vuoksi positiivinen muutos ei ole aina sosiaalityön keinoin saavutettavissa (Katisko ym. 2023, 44).

Paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön eettiset jännitteet heijastuvat myös luottamuksellisen suhteen rakentumiseen. Sosiaalityö on suhdeperustaista työtä, jonka onnistuminen edellyttää luottamuksellisen suhteen muodostamista asiakasryhmästä riippumatta (Metteri 2012, 228). Machinin ja Shardlowin (2022, 5059) mukaan

luottamuksellisen suhteen syntymistä haastaa paperittomien parissa kuitenkin olennaisesti se, että asiakassuhteet paperittomiin voivat jäädä löyhäksi ja lyhytkestoisiksi. Paperittomien avuntarpeet ovat usein kiireellisiä ja kriisimäisiä, mikä osaltaan rajoittaa pitkäkestoisen suhteen syntymistä. Lisäksi paperittomien ympärillä voi olla mahdollisia muita toimijoita kuten laittoman työn mahdollistajia, erilaisia hyväksikäyttäjiä ja paperittomien maahantuloa järjestäviä tahoja, jotka voivat käyttää merkittävää valtaa paperittomia kohtaan. Pelko paljastaa verkostojaan sosiaalityöntekijälle voi luoda kuilun paperittoman ja sosiaalityöntekijän välille. Samanaikaisesti näiden toimijoiden aiheuttamat haitat voivat synnyttää erilaisia tuentarpeita, joihin sosiaalityön tulisi vastata. (Machin & Shardlow 2022, 5045, 5049, 5060.)

Sosiaalityön ja paperittomuuden välistä suhdetta mutkistaa työn luonteen paikkasidonnaisuus. Eri paikkakuntien välillä on eroja siinä, millaisia keinoja sosiaalihuollolla on tukea paperittomia (Katisko ym. 2023, 39). Helsingin maahanmuuttoyksikössä paperittomien välttämättömään tukeen kuuluu esimerkiksi maksusitoumukset ruokakauppaan sekä taloudellinen tuki viranomais- ja muiden tarpeellisten kontaktien ylläpitämiseen tarvittavaan puhelinliittymään. Lisäksi tuki voi pitää sisällään matkakortissa avustamista, mikä mahdollistaa matkustamisen usein vaihteleviin majoituspaikkoihin sekä palveluiden piiriin pääsemisen. (Hyypönen & Lindroos 2018, 26.) Paikkakuntakohtaiset erot heijastavat sitä, että kiireellinen ja välttämätön apu ei ole kaikkien paperittomien kohdalla tuen laajuuden suhteen samanlaista.

Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen paperittomuusilmiöön ja paperittomiin ihmisiin näyttää myös vaihtelevan. Suhtautumistapa taas heijastuu asiakassuhteiden rakentumiseen (ks. Machin & Shardlow 2022, 5048). Jönsson (2014, 41) esittää sosiaalityöntekijöiden puheiden paperittomista asettuvan kahteen eri diskurssiin: uhri- ja laittomuuden diskurssiin. Ensimmäisessä paperittomat nähdään tilanteensa uhreina, ja paperittomuuden johtuvan itsestä riippumattomista syistä kuten lähtömaan sotatilasta tai muusta hyväksikäytöstä. Toisessa diskurssissa paperittomat nähdään lakia rikkovina rikollisina, joiden ei kuuluisi oleskella maassa tai saada apua julkisista sosiaalipalveluista. (Mt., 41.) Suhtautumistapojen vaihtelevuutta ilmenee myös Katiskon

ynnä muiden (2023, 42) tutkimuksessa, jonka mukaan osa sosiaalityöntekijöistä tulkitsee sosiaalityön etiikan sekä velvoittavan että mahdollistavan paperittomien auttamisen. Osa sosiaalityöntekijöistä taas katsoo, että virallisen oleskeluluvan puuttuminen estää paperittomien tukemisen, jolloin he asemoituvat maahanmuuttopolitiikan toteuttajiksi ennemmin kuin ihmisoikeuksien toteutumista edistäviksi sosiaalityöntekijöiksi (mt., 42).

Yhtenäisten ohjeistusten ja linjausten puuttuminen paperittomien parissa työskentelylle mahdollistaa sen, että sosiaalityöntekijät toteuttavat työtään eri tavoin ja ottavat erilaisia positiota suhteessa paperittomiin ja heidän tukemiseensa. Tämä johtaa käytäntöjen vaihtelevuuteen ja voi heikentää paperittomien yhdenvertaisen kohtelun toteutumista. Sosiaalityön kansainvälinen määritelmä kuitenkin muistuttaa sosiaalityön tehtävästä myös paperittomien kohtaamisessa:

“Sosiaalityö on käytäntöön perustuva ammatti ja akateeminen tieteenala, joka edistää yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten voimaannuttamista ja vapautumista. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuun ja erilaisuuden kunnioittamisen periaatteet ovat keskeisiä sosiaalityössä--.” (International Federation of Social Workers 2025.)

Määritelmään nojaten sosiaalityön vastuulla on tukea ihmisten hyvinvointia, vastata heidän tuentarpeisiinsa ja turvata heidän ihmisoikeuksiensa toteutuminen oleskelulupastatukseen katsomatta.

3 Ihmisoikeudet sosiaalityön ytimessä

3.1 Ihmisoikeuksien määrittelyä

”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heillä on järki ja omatunto, ja heidän tulisi käyttäytyä toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.”
(United Nations n.d.)

Näin alkaa Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus (1948), jonka ensimmäinen artikla tiivistää ihmisoikeuksien keskeisen periaatteen: jokaisella ihmisellä on yhtäläinen oikeus ihmisarvoiseen elämään ja oikeuksista nauttimiseen. Ihmisoikeudet ovat kaikille kuuluvia oikeuksia, joita luonnehtii niiden jakamattomuus. Jakamattomuus tarkoittaa sitä, että ihmisoikeudet koskevat kaikkia oleskelun statuksesta tai hyvinvointivaltion vakuutusturvaan kuulumisesta riippumatta. (Katisko ym. 2023, 13.) Ihmisoikeuksien suoja kuuluu myös paperittomille huolimatta heidän puuttuvasta oleskeluoikeudestaan.

Ihmisoikeudet on turvattu kansainvälisissä sopimuksissa. Yksi merkittävimmistä ihmisoikeusasiakirjoista on yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus. Se on moraalisesti velvoittava asiakirja, johon sen allekirjoittaneet valtiot ovat sitoutuneet. Julistuksessa on 30 artiklaa, joiden tarkoitus on taata oikeuksia ja vapauksia jokaiselle kansalaisuuteen, rotuun tai muuhun asemaan katsomatta. (United Nations n.d.) Julistusta on seurannut useita valtioiden välisiä sopimuksia, jotka ratifioidessaan valtio lupaa turvata sopimuksissa määritellyt oikeudet jokaiselle alueellaan oleskelevalle (Turtiainen ym. 2021, 32). Keskeisiä Suomea sitovia kansainvälisiä sopimuksia ovat YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS-oikeudet), kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-oikeudet) sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS), Euroopan sosiaalinen peruskirja ja uudistettu sosiaalinen peruskirja (Nykänen & Kalliomaa-Puha 2017, 7–8).

TSS-oikeuksilla tarkoitetaan ihmisarvoisen elämän edellyttämien sosiaalisten ja taloudellisten elinolosuhteiden turvaamista kuten oikeutta työhön, koulutukseen, sosiaaliturvaan, majoitukseen ja ravintoon (Ihmisoikeusliitto 2026a). KP-oikeuksilla turvataan osallistuminen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan ilman syrjintää.

Lisäksi ne kattavat oikeuden itsemääräämiseen kuten mielipiteen- ja sananvapauteen sekä oikeuden yksityisyyteen, turvallisuuteen ja turvapaikkaan. (Ihmisoikeusliitto 2026b.) Yhdessä yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen kanssa ne muodostavat kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän perustan (Turtiainen ym. 2021, 30).

Tutkielmani aihepiirin kannalta tärkeitä ihmisoikeuksia ovat sosiaaliset oikeudet. Euroopan sosiaalinen peruskirja turvaa sosiaalisten oikeuksien toteutumisen Euroopassa. Sen mukaan sosiaalisiin oikeuksiin kuuluu oikeus sosiaaliturvaan ja sosiaalipalveluihin, oikeudenmukaiseen työhön, terveyden edistämiseen, asuntoon sekä suojeluun köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä vastaan. (SopS 80/2002.) Rautiainen (2017, 16) osoittaa sosiaalisten oikeuksien takaavan inhimillisen elämän vähimmäisehdot. Niiden tarkoitus on ennen kaikkea mahdollistaa hauraassa asemassa olevien sekä tilapäisten tai pysyvien sosiaalisten riskien kanssa elävien yksilöiden ja ihmisryhmien oikeuksien toteutuminen (mt., 16). Julkinen sosiaalityö paperittomien parissa linkittyy keskeisesti sosiaalisten oikeuksien turvaamiseen.

Vaikka ihmisoikeudet ymmärretään universaaleina, jokaiselle kuuluvina oikeuksina, joiden tarkoitus on puolustaa ihmisten välistä yhdenvertaisuutta (ks. Mikkola 2017, 28), kansainvälisessä ihmisoikeuskeskustelussa on kyseenalaistettu käsitystä niiden universaaliudesta (esim. Ife 2012; Staub-Bernasconi 2010). Ajatus siitä, että ihmisoikeudet kuuluvat kaikille ja kaikkialla samanlaisina, sivuuttaa niiden relativistisen luonteen. Ihmisoikeudet eivät ole absoluuttisia, vaan ne määrittyvät aina suhteessa kulttuuriin ja ympäristöön (Ife 2012, 114). Toisaalta liiallisessa kontekstualisoinnissa on vaarana se, että vakavia ihmisoikeusloukkauksia selitetään kulttuurisilla tekijöillä (Staub-Bernasconi 2010, 12). Ife (2012, 116) painottaa sitä, miten ihmisoikeudet ovat yhtäaikaaisesti sekä universaaleja että kontekstisidonnaisia. Ihmisoikeudet tulisi ymmärtää molempien ulottuvuuksien kautta. Lisäksi ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen sisältöä on kritisoitu sen länsikeskeisyydestä ja jatkumosta kolonialismille. (Mt., 8.) Toisaalta Ranta-Tyrkkö (2017, 281) huomauttaa, että ihmisoikeuksien julistuksen keskeiset asiat löytyvät myös eri maailman uskonnoista ja traditioista.

Siitä huolimatta, että ihmisoikeudet määrittyvät valtioiden välisissä sopimuksissa, Ife (2012, 14–15) erottaa kolme erilaista tapaa hahmottaa ihmisoikeuksia. Ensimmäinen

niistä on tapa ymmärtää ihmisoikeudet luontaisina oikeuksina (*natural rights*), jonka mukaan ihmisoikeuksien oletetaan olevan luonnollinen osa synnynnäistä ihmisyyttä. Toinen ja yleisin tapa on tarkastella ihmisoikeuksia sellaisina ja sen laajuisina, miten ne ovat kansallisessa lainsäädännössä ja hallitusohjelmissa turvattu (*legal or state obligations*). Kolmantena on näkemys ihmisoikeuksista konstruoituina (*constructed rights*). Siinä ihmisoikeuksien ei nähdä olevan objektiivisesti olemassa, vaan ne syntyvät päivittäisessä neuvottelussa ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Lähestymistapa kiinnittää enemmän huomiota siihen, miten ihmiset itse määrittävät omat oikeutensa kuin siihen, miten ne on määritelty lainsäädännössä ja poliittisessa keskustelussa. (Ife 2012, 14–15.) Ihmisoikeuksien sisältö ja merkitys rakentuvat sen mukaan, miten ihmiset, lainsäädäntö ja poliittiset linjaukset niitä jäsentävät. Näin ollen ihmisoikeudet voidaan nähdä myös ajassa ja paikassa muuttuvina.

3.2 Sosiaalityö ihmisoikeustyönä

Ihmisoikeuksien puolustaminen on sosiaalityön ydintä. Ihmisoikeusperustainen sosiaalityö on lähtöisin ammatin varhaisista vuosista 1800-luvun lopulta, jolloin silloiset sosiaalityön ajattelijat korostivat kaikille kuuluvien ihmisoikeuksien ja jakamattoman ihmisarvon periaatteita (Turtiainen ym. 2021, 29). Sosiaalityön ihmisoikeusperinne näkyi ensin alan kirjoituksissa, joissa peräänkuulutettiin köyhyyden ehkäisemisen, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yhteiskunnallisen muutoksen merkitystä. Myöhemmin ihmisoikeusajattelu institutionalisoitui moniin kansainvälisen sosiaalityöntekijöiden liiton (IFSW) ja kansainvälisen sosiaalityön koulujen liiton (IASSW) keskeisiin asiakirjoihin. (Staub-Bernasconi 2016, 40–42.)

IFSW:n sosiaalityön kansainvälisessä määritelmässä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien ja kollektiivisen vastuun periaatteet ovat sosiaalityön keskiössä (International Federation of Social Workers 2025). IASSW:n sosiaalityön eettisten periaatteiden lausunto velvoittaa sosiaalityöntekijöitä puolustamaan kaikkien ihmisten perustavanlaatuisia oikeuksia niin, miten ne on ihmisoikeuksia koskevissa yleissopimuksissa kuten ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ilmaistu. Lisäksi sosiaalityöntekijöillä on vastuu edistää marginaalissa elävien, stigmatisoitujen ja

syrjäytettyjen oikeuksia. (IASSW AIETS 2018, 3–4.) Paperittomien aseman parantaminen ja heidän oikeuksiensa puolustaminen asettuu sosiaalityön tehtäväksi sekä sen määritelmän että eettisten periaatteiden kautta. Velvoite on kirjattu myös Suomen perustuslakiin (731/1999), jonka 22§ mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Ihmisoikeusperustaisen sosiaalityön viitekehys rakentuu ihmisarvon kunnioituksen, syrjinnän vastaisuuden, osallisuuden, läpinäkyvyyden ja vastuullisuuden periaatteille. Periaatteet muodostavat yhdessä käytännön perustan, joka on sovellettavissa eri sosiaalityön alueille. (Mapp ym. 2019, 263.) McPherson (2015, 600) taas konkretisoi ihmisoikeusperustaista sosiaalityötä viiden ulottuvuuden kautta. Ihmisoikeuksia puolustava sosiaalityö edellyttää hänen mukaansa ihmisoikeusosaamista ja valmiutta jakaa sitä asiakkaille. Lisäksi se vaatii arviointityötä, joka tähtää asiakkaan oikeuksien saavuttamiseen sekä sitoutumista työskennellä asiakkaiden kanssa yhdessä, ja heidän tarpeensa asettamista etusijalle. Ihmisoikeusperustainen sosiaalityö edellyttää myös rakenteellista sosiaalityötä ja palvelun käyttäjien asianajoa. (Mt., 600.)

Ihmisoikeuksiin nojaava sosiaalityö edellyttää sosiaalityöntekijöiltä kykyä reflektoida asiakkaidensa tilanteita ”ihmisoikeuslinssien” (*the human right lens*) läpi (Mapp ym. 2019, 264). ”Ihmisoikeuslinssien” läpi sosiaalityöntekijät voivat nähdä asiakkaansa pikemminkin oikeuksien haltijoina kuin avun tarvitsijoina sekä hahmottaa sosiaaliset ongelmat seurauksena oikeuksien loukkauksista sen sijaan, että ne liitettäisiin yksilöön itseensä. Ihmisoikeusnäkökulma auttaa näkemään asiakkaiden tarpeiden taustalla olevat toteutumattomat oikeudet. (McPherson ym. 2017, 236; Mapp ym. 2019, 264.)

Ifen (2012, 141) mukaan ihmisoikeusperustaisen sosiaalityön ytimessä onkin ymmärrys asiakkaiden tarpeiden ja oikeuksien välisestä suhteesta. Keskustellessa tarpeista tulisi huomio suunnata tarpeiden taustalla olevien oikeuksien määrittämiseen, todentamiseen ja turvaamiseen. Tällainen lähestymistapa syventää tarveperustaisen sosiaalityön moraalista ulottuvuutta ja juurruttaa ihmisoikeudet osaksi sosiaalityön päivittäistä käytäntöä. (Mt., 125, 130, 141.) Myös Turtiaisen ja kumppaneiden mukaan (2021, 4) sosiaalityön ihmisoikeuskeskustelussa korostuu näkemys siitä, kuinka

sosiaalityölle tyypillisen tarpeita koskevan puheen ympärillä on tärkeää korostaa oikeuksien toteutumisen näkökulmaa.

Sosiaalityöntekijät pääsevät ammattinsa puolesta lähelle yhteiskunnasta syrjäytettyjen ihmisten tilanteita. Tämä asettaa heille vastuun ja toisaalta mahdollisuuden tehdä näkyväksi kohtaamiaan ihmisoikeusloukkauksia. (Kronman & Jönsson 2020, 384.) Sosiaalityöntekijöiden mandaatti toimia ihmisoikeusperustaisesti jäsentyy Staub-Bernasconin (2016, 44) määrittelemässä sosiaalityön kolmoismandaatissa. Hänen mukaansa sosiaalityö muodostuu kolmesta mandaatista, joista yhden antavat asiakkaat, toisen valtio ja yhteiskunta ja kolmannen sosiaalityön ammattietikka. Kolmas mandaatti oikeuttaa sosiaalityöntekijöitä arvioimaan kriittisesti ja tarvittaessa vastustamaan sellaista valtion ja yhteiskunnan toimintaa, joka loukkaa ihmisoikeuksia. (Mt., 44–45.)

3.3 Ihmisoikeudet paperittomuuden kontekstissa

Useat tutkimukset osoittavat paperittomuuden ja ihmisoikeuksien välisen suhteen olevan kompleksinen (esim. Bluś 2013; Estrada-Tanck 2013; Leppäkorpi 2015; Jauhiainen ym. 2017). Vaikka ihmisoikeudet ovat yleisesti luokiteltu universaaleiksi, ne eivät suojaa paperittomia samalla laajuudella kuin kansalaisia (Bluś 2013, 413). Paperittomien suhde ihmisoikeuksiin on haasteellinen ainakin kahdesta suunnasta. Ensinnäkin paperittomien laillisen oleskeluoikeuden puuttuminen asettaa heidät alttiiksi ihmisoikeusloukkauksille, ja toiseksi heillä ei ole mahdollisuutta saada kohtaamilleen loukkauksille oikeudellista apua (Estrada-Tanck 2013, 157). Ihmisoikeuksiin liittyvässä keskustelussa onkin syytä kiinnittää erityistä huomiota henkilöihin, joiden oikeuksia on kavennettu. Heidän ihmisoikeutensa toteutuvat väistämättä rajoitettuina. (Rautiainen 2017, 25.)

Vaikka ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus on ihmisoikeusjärjestelmän peruspilari, ymmärrän paperittomien tilanteen olevan ristiriidassa joidenkin julistuksessa esitettyjen oikeuksien kanssa. Julistuksen mukaan jokaisella on yhtäläinen oikeus lainsuojaan ja jokainen tulee tunnustaa lain edessä (6.-7- artikla). Jokaisella on oikeus liikkua vapaasti ja valita asuinpaikkansa kussakin valtiossa sekä vainon kohteeksi

joutuessaan hakea ja nauttia turvapaikkaa (13.–14. artikla). (United Nations n.d.) Vaikka maahanmuutto on laaja maailmanlaajuinen ilmiö, liikkumisvapaus ei kuitenkaan koske kaikkia ihmisiä samalla laajuudella. Liikkumisvapauden rajoittaminen jakaa ihmisiä kuuluviin ja kuulumattomiin, laittomiin ja laillisiin sekä tekee toisista enemmän ja toisista vähemmän oikeutettuja ansaitsemaan paikkaansa maailmassa. (Blus 203, 444.) Paperittomien heikko oikeussuoja, käännetyksen uhka ja rajoitetut oikeudet ovat osoitus siitä, että ihmisoikeudet jäävät heidän kohdallaan toteutumatta.

Julistuksen mukaan kaikilla on myös oikeus ihmisarvolleen välttämättömiin taloudellisiin, sivistyksellisiin ja sosiaalisiin oikeuksiin kuten työhön ja riittävään elintasoon, joka turvaa terveyden ja hyvinvoinnin mukaan lukien ravinnon, vaatteet, asumisen, lääkkeet ja tarvittavat sosiaalipalvelut (22.–23. ja 25. artikla) (United Nations n.d.). Sosiaaliset oikeudet jäsentyvät ensin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslaissa sekä sen jälkeen konkreettisemmin kansallisessa lainsäädännössä, jossa säädetään sosiaalisista etuuksista kuten toimeentuloturvasta sekä sosiaali- ja terveyspalveluista (Nykänen & Kallioma-Puha 2017, 8). Paperittomuus on sosiaalisten oikeuksien suhteen kuitenkin haastava kysymys, sillä sosiaalisten oikeuksien toteutuminen liittyy ihmisoikeuksien jakamattomuuden periaatteesta huolimatta tiiviisti hyvinvointivaltiossa vakuutettuna olemiseen (Katisko ym. 2023, 12). Käsitys ihmisoikeuksien universaaliudesta onkin saanut kritiikkiä siitä, että tosiasiallisesti ne kiinnittyvät valtiokansalaisuuteen. Kansalaisuuden puuttuminen johtaa monien ihmisoikeuksien menettämiseen. (Blus 2013, 424.)

Vaikka paperittomien ihmisoikeussuoja on heikko, heidän on havaittu osallistuvan useassa maassa aktivismiin ja poliittiseen toimintaan (mt., 415). *Sans Papiers* -liike Ranskassa ja Belgiassa (Bloch ym. 2014, 43) sekä hollantilaisten paperittomien perustama ”*We are here*” -liike ovat esimerkkejä paperittomien kyvystä toimia kollektiivisesti ja puolustaa ihmisoikeuksiaan (Kronman & Jönsson 2020, 384). Tämä haastaa käsitystä paperittomista passiivisina autettavina ja tekee näkyväksi heidän tahtoaan vaatia ja neuvotella itselleen oikeuksia. Myös sosiaalityöntekijöillä on ammattinsa puolesta mandaatti osallistua yhteiskunnan sosiaalipoliittiseen keskusteluun paperittomien ihmisoikeuksien puolustamiseksi (mt., 372).

4 Tutkielman toteutus

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmassani tarkastelen sosiaalityötä paperittomien parissa julkisten sosiaalipalveluiden kontekstissa. Tavoitteeni on tuottaa tietoa siitä, millaisia jäsennyksiä sosiaalityöntekijät liittävät paperittomien kohtaamiseen ja heidän parissa tehtävään työhön julkisissa sosiaalipalveluissa. Tutkimuskysymykseni on seuraava: *Miten sosiaalityöntekijät tulkitsevat ja merkityksellistävät työtään paperittomien henkilöiden parissa?*

Lähestyn tutkimustehtävääni ihmisoikeuksien ja sosiaalityön ihmisoikeusperustaisuuden näkökulmasta. Tutkielmani teoreettinen viitekehys muodostuu käsitteistä ja lähtökohdista, joiden avulla tutkimuskohdetta selitetään ja tulkitaan (Lindh 2021). Valintani tarkastella aihetta ihmisoikeusnäkökulmasta auttaa lisäämään ymmärrystä siitä, miten ihmisoikeudet jäsenyivät paperittomien avuntarpeisiin vastaamisessa. Sen avulla on myös mahdollista tehdä näkyväksi sosiaalityön tehtävää huolehtia yhteiskunnasta syrjäytettyjen ihmisryhmien elinolosuhteista ja tukea heidän ihmisoikeuksiensa toteutumista (ks. Kronman & Jönsson 2020, 384). Ihmisoikeusnäkökulma tarjoaa lisäksi keinoja tunnistaa paperittomien oikeuksien toteutumiseen liittyviä haasteita.

Tutkielmani käsittelee sosiaalityötä paperittomien aikuisten parissa. Rajauksen ulkopuolelle olen jättänyt paperittomat lapset ja lapsiperheet. Rajaukseni tarkastella paperittomien parissa tehtävää sosiaalityötä julkisessa palvelujärjestelmässä perustuu siihen, että työ kolmannella sektorilla näyttäytyy varsin erilaisena. Julkisen palvelujärjestelmän sosiaalityöntekijöiden työssä korostuu olennaisesti lainsäädäntö- ja sääntökeskeisyys (Katisko & Kalm-Akubardia 2021, 21) siinä missä kolmannen sektorin työtä luonnehtii yleishyödyllisyys, yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja aatteellisuus (Ruuskanen ym. 2013, 10–11, 37). Lisäksi kolmannella sektorilla on julkista sektoria pidempi historia paperittomien kohtaamisessa (Katisko ym. 2023, 16). Tämän vuoksi julkisen palvelujärjestelmän roolia paperittomien auttamisessa tulee kirkastaa.

Tutkimustehtävään vastatakseni olen haastatellut sosiaalityöntekijöitä, joilla on kokemusta paperittomien kohtaamisista julkisissa sosiaalipalveluissa. Kyseessä on laadullinen tutkielma, jossa pyrin selittämään haastatteluista keräämiäni havaintoja ymmärrettävästi ja olennaiseen keskittyen, samalla viitaten aikaisempaan tutkimukseen ja käsitteelliseen viitekehykseen (Alasuutari 1999, 51). Tarkoitukseni on tuottaa tietoa sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista ja merkityksistä, joita he liittävät työhönsä paperittomien parissa. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista se, että tutkimuskohdetta kuvataan tutkittavien näkökulmasta. Merkittävää on, että asianosaisten, tässä tapauksessa sosiaalityöntekijöiden, tulkinnat korostuvat. (Juhila 2021.)

Hahmotan tutkimusilmiöni paikantuvan osaksi kansainvälistä sosiaalityötä. Turtiaisen (2017, 204) mukaan pakkomuuttajien parissa tehtävä sosiaalityö sijoittuu kansainväliseen sosiaalityöhön sen globaalin ulottuvuuden vuoksi. Pakkomuutto on osa globaaleja prosesseja sekä kymmeniä miljoonia henkilöitä koskettava globaali sosiaalinen ongelma (mt., 203). Tutkimustehtävääni sisältävä ihmisoikeusnäkökulma sopii kansainväliseen sosiaalityöhön paikantuvaan tutkimukseen. Rauhalan ja kumppaneiden (2017, 27) mukaan ihmisoikeusnäkökulma on 2000-luvun kansainvälisen sosiaalityön keskusteluissa korostunutta. Sitoutuminen kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ovat kansainvälisen sosiaalityön keskeisiä periaatteellisia kysymyksiä (mt., 31).

4.2 Haastattelut aineistonkeruun tapana

Päätöstäni kerätä haastatteluaineisto ohjasi pyrkimykseni ymmärtää, miten sosiaalityöntekijät hahmottavat työtään paperittomien parissa. Haastattelu on laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä (Eskola & Suoranta 2005, 85). Sen avulla on mahdollista saada käsitys toisen ihmisen elämismaailmasta ja hänen ajatuksistaan (Hirsijärvi & Hurme 2001, 41). Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä sopii tämän tutkielman tutkimustehtävään, jonka fokus on nimenomaan sosiaalityöntekijöiden tekemissä tulkinnoissa ja merkityksissä.

Toteutin haastattelut puolistrukturoidun teemahaastattelun keinoin (Hirsijärvi & Hurme 2001, 47–48). Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit ovat etukäteen määritelty, mutta niiden laajuus ja järjestys voivat vaihdella haastatteluiden välillä (Eskola & Suoranta 2005, 86). Puolistrukturoitu haastattelu asettuu strukturoidun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastoon (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 11). Strukturoidussa haastattelussa kysymysten muotoilu ja järjestys on kaikille haastateltaville sama, ja usein se sisältää myös valmiit vastausvaihtoehdot (Eskola & Suoranta 2005, 86). Hirsijärvi ja Hurme (2001, 45–46) luonnehtivat strukturoimatonta haastattelua avoimeksi keskusteluksi, jossa haastateltavan edellinen vastaus johtaa seuraavaan kysymykseen. Puolistrukturoidussa haastattelussa käydään jokaisen osallistujan kohdalla läpi samat teemat, mutta yksittäisten kysymysten muotoilu ja esittämisjärjestys voivat vaihdella (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 11).

Haastattelurungon teemoittelulla olen halunnut varmistaa, että haastatteluissa keskustellaan tietyistä sisällöistä, mutta olen samalla jättänyt tilaa haastateltavien omalle kerronnalle. Teemahaastattelut ovatkin tyypillisesti muodoltaan sen verran avoimia, että vastaajat pääsevät halutessaan puhumaan vapaamuotoisesti, jolloin kerätyn materiaalin voidaan katsoa edustavan vastaajien omaa puhetta (Eskola & Suoranta 2005, 87). Tutkimustehtäväni kannalta koin samalla tarpeelliseksi koota teemojen alle kysymyksiä, jotka keskittyvät yksityiskohtaisemmin sosiaalityöhön paperittomien parissa. Näin ollen haastatteluni ei ole täysin strukturoimaton. Ruusuvuori ja Tiittula (2005, 11) toteavat, että haastattelun ei koskaan tule olla täysin strukturoimaton, sillä silloin haastattelijä jättäisi haastateltavan ilman suuntaa ja olisi ohjaamatta kohti sitä, mikä tutkijaa kiinnostaa.

Haastatteluni kohdistuessa sosiaalityöntekijöihin voisi niitä pitää asiantuntijahaastatteluina. Asiantuntijoita haastatellaan sen tiedon vuoksi, jota heillä oletetaan olevan tutkittavasta ilmiöstä (Alastalo ym. 2017, 229). Paperittomien parissa työskennelleillä sosiaalityöntekijöillä on tutkimustehtäväni kannalta kiinnostavin tieto, ja ammatillisen positionsa kautta he ovat tutkimusilmiöni asiantuntijoita. Asiantuntijat ovat haastattelujen kohteena erityinen ryhmä, mutta asiantuntijahaastatteluja ei kuitenkaan pidetä omana haastattelumenetelmänä (mt., 214).

4.3 Aineiston kerääminen sosiaalityöntekijöiltä

Paperittomien parissa työskentelevien ja työskennelleiden sosiaalityöntekijöiden tavoittaminen tutkielmaani ei ollut helppoa. Aloin rekrytoimaan haastateltavia Facebookissa ”Sosiaalityön uraverkosto” –ryhmän kautta marraskuussa 2025. Uraverkostoon lähettämäni haastattelupyynnö ei tuottanut yhtään yhteydenottoa. Tammikuussa 2026 lähetin haastattelupyynnön uraverkostoon uudelleen. Lisäksi aloin hyödyntämään omaa ammattilaisverkostoa, jonka kautta pyrin saamaan vinkkejä sosiaalityöntekijöistä, joilla on kokemusta paperittomien kohtaamisista julkisissa sosiaalipalveluissa. Tätä kautta sain viiden sosiaalityöntekijän yhteystiedot.

Lähetin heille yksityisviestit Facebookissa ja liitin viestiini haastattelukutsun (Liite 1). Kolme heistä vastasi ja halusi osallistua haastatteluun. Yksi haastateltava otti minuun itse yhteyttä sähköpostitse. Haastattelujen yhteydessä täydensin osallistujien joukkoa lumipallomenetelmällä eli kysymällä tutkimukseen osallistuvilta ehdotuksia seuraavista haastateltavista (Alastalo ym. 2017, 222). Lähetin henkilökohtaisen haastattelukutsun kaiken kaikkiaan yhdelletoista henkilölle. Tutkielmaani osallistui lopulta viisi haastateltavaa. Toteutin aineistonkeruun helmi- ja maaliskuussa 2026.

Tutkielmaani osallistuneet haastateltavat saivat toivoa itselleen mieluista haastatteluympäristöä. Haastateltavalle onkin tarjottava mahdollisuus valita itselleen sopiva paikka (Eskola & Suoranta 2005, 91). Haastatteluista neljä tapahtui etäyhteydellä Teams-sovelluksen kautta ja yksi kasvotusten. Jokainen haastattelu kesti yhdestä tunnista puoleentoista tuntiin. Nauhoitin haastattelut nauhurilla. Haastattelun alussa kävin läpi tutkielman tietosuojan ja yksityisyyteen liittyvät seikat. Haastateltavat antoivat tässä kohtaa suostumuksensa haastatteluun suullisesti.

Suunnittelin haastattelut huolellisesti ja kiinnitin erityistä huomiota vuorovaikutustilanteen laatuun. Vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä erityisesti tutkittaessa sensitiivisiä aiheita, mutta hyviä vuorovaikutustaitoja tarvitaan myös oman ammattikunnan parissa tehtävässä tutkimuksessa (Rauhala & Virokannas 2011, 244). Toteutin haastattelut valmiiksi suunnitellun haastattelurungon (Liite 2) avulla, mutta tavoitteeni ei ollut tiukka pitäytyminen rungossa. Varioin sen käyttöä keskustelun

etenemisestä ja haastateltavan kerrontatavasta riippuen. Osa haastateltavista kertoi kokemuksistaan avoimesti ja runsaasti, jolloin puheen sisällöstä ilmeni vastauksia kysymyksiini jo ennalta. Osassa haastatteluja taas käytiin läpi jokainen haastattelurungossa oleva kysymys, ja roolini kysymysten asettelijana oli keskeinen.

Haastatteluissa on tärkeää osata tulkita tilannetta ja muokata omaa rooliaan niin, että haastattelu tuottaa tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaista tietoa (Alastalo ym. 2017, 230). Pyrin pitämään haastattelutilanteet mahdollisimman luonnollisina keskusteluina valmiista haastattelurungosta huolimatta. Haastattelua voidaankin pitää eräänlaisena keskusteluna, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on hänen johdattalemaansa (Eskola & Suoranta 2005, 85). Haastatteluissa pidin tärkeänä sitä, että sosiaalityöntekijät pääsivät mahdollisimman paljon itse kertomaan omin sanoin kokemuksistaan ilman ohjailuani.

Ennen haastatteluja perehdyin laadullista tutkimusta, tutkimushaastattelua ja teemahaastattelua koskevaan kirjallisuuteen (esim. Hyvärinen ym. 2017; Alasuutari 1999; Hirsijärvi & Hurme 2001). Eryistä huomiota kiinnitin tutkimuksen tekemisen eettisiin periaatteisiin, joita pidin mielessäni tutkielman muiden vaiheiden lisäksi koko aineiston keruun ajan. Eettiset periaatteet kulkivat mukana haastateltavien rekrytoinnissa, heidän kohtaamisessaan, aineiston säilyttämisessä ja käsittelyssä sekä tutkielman raportoinnissa (Luomanen & Nikander 2017, 289–290).

Vaikka aineistoni koostui suhteellisen pienestä määrästä haastatteluja, siitä muodostui sisällöllisesti kattava. Haastatteluista syntyi rivivälillä 1 litteroitua tekstiä 102 sivua. Litteroin haastattelupuheet sanasta sanaan, mutta jätin litteroimatta ne puheet, jotka olivat tutkimuskysymyksen kannalta selvästi toisarvoisia (ks. Raunio 2014, 180). Haastatteluissa oleva keskustelu oli pääosin syvää ja monipuolista, jolloin myös kertyneestä aineistosta tuli rikasta (Hirsijärvi & Hurme 2001, 135). Ajoittain sosiaalityöntekijöiden kerronnassa nousi esille ennalta arvaamattomia asioita, minkä myötä keskustelu sai hetkellisesti suuntia, joihin en ollut varautunut. Osassa haastatteluja minulle jäi tunne, että keskustelua olisi ollut mielekästä vielä jatkaa ja aika tuntui loppuvan kesken. Aineistoni rikkautta selittää myös haastateltavien monipuolinen kokemus paperittomien parissa työskentelystä. Haastateltavat edustivat

osittain eri hyvinvointialueita ja eri sosiaalipalveluita. Osa heistä oli työskennellyt paperittomien parissa vuosia, kun taas osalle paperittomuus oli työurallaan uudempi ilmiö. Haastattelut ovatkin usein tietorakenteeltaan moniaikaisia- ja paikkaisia (Hyvärinen ym. 2017, 12).

4.4 Aineiston analysointi

Tieteellisen tutkimuksen tekeminen on käytännöllinen prosessi. Sen vuoksi tärkeitä ovat kysymykset siitä, mitä tutkijat tutkimusprosessissaan tekevät ja millaisen työn tuloksena tieto syntyy. (Peltola 2007, 122.) Tekemäni analyysi ei perustu vain yhteen yliopiston menetelmäopinnoissa oppimaani metodiin, vaan se on ollut tutkielmassani pitkä ajattelullinen työvaihe. Ennen varsinaiseen analyysiin siirtymistä aineistoon tutustutaan, mikä luo pohjan aineiston kanssa keskustelemiselle (Ruusuvuori ym. 2010, 10). Varsinaisen analyysin aloitin lukemalla litteroituja haastattelutekstejä. Kuitenkin jo haastatteluja ja litterointeja tehdessäni jäsensin aineistoa tekemällä siitä muistiinpanoja. Muistiinpanot auttoivat muistamaan haastattelutilanteet, ja litterointivaiheessa tekemäni oivallukset kulkivat mukana läpi analyysiprosessin.

Analyysi noudattaa sisällönanalyysin periaatteita. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää monenlaisten tutkimusten tekemisessä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Sisällönanalyysissa keskitytään siihen, millaisista asioista ja teemoista haastateltavat puhuvat. Siinä ei suunnata huomiota niinkään aineiston kielellisiin tai muihin ilmaisullisiin muotoihin. (Vuori 2021.) Kyseinen analyysimenetelmä sopii tutkielmaani, sillä kiinnostukseni ei kohdistunut sosiaalityöntekijöiden puhetapoihin, vaan puheen sisältöön eli siihen, millaisia asioita sosiaalityöntekijät nostivat esiin puhuessaan työstään paperittomien parissa sekä millaisia tulkintoja ja merkityksiä he työlleen antoivat.

Sisällönanalyysin avulla voidaan tiivistää ja luokitella laajoja tekstejä, mikä mahdollistaa aineiston saattamisen helpommin tulkittavaan muotoon. Menetelmää on kuitenkin kritisoitu siitä, että siinä aineiston luokittelu saattaa olla turhan suoraviivaista eikä luokittelu vielä itsessään riitä tutkimustulosten esittämiseksi. (Salo 2015, 169–171.)

Aineistosta ei nouse itsestään esiin mitään, vaan tutkijan lukemisen tapa, tulkinta ja valinnat ohjaavat aineiston käsittelyä (Ruusuvuori ym. 2010, 15). Alasuutarin (1999, 77) mukaan tieteellisessä tutkimuksessa onkin tarkoitus päätellä jotain sellaista, joka ei ole suoraan nähtävissä havainnoista. Tutkimustuloksiin pääseminen edellyttää menemistä havaintojen ”taakse”. Pelkästään havaintoihin perustuvaa ilmiöiden kuvailua voidaan pitää tutkimuksen sijaan selvityksenä. (Mt., 77–78.) Analyysini edetessä suhteutin aineistosta nousseita havaintoja aiempiin tutkimustuloksiin ja peilasin niitä ihmisoikeuskeskustelua koskevaan tutkimukseen.

Tuomi ja Sarajärvi (2009, 99–102) jakavat sisällönanalyysin aineistolähtöiseen-, teoriaohjaavaan- ja teorialähtöiseen analyysiin. Aineistolähtöisessä analyysissä aikaisemmilla tiedoilla tai teorioilla tutkimusilmiöstä ei ole tekemistä analyysin tekemisen tai lopputuloksen kanssa. Sen sijaan on tarkoitus, että kaikki ennalta tiedetty tutkimustieto pyritään sulkemaan analyysin ulkopuolelle niin, että se ei vaikuttaisi analyysiin. Teoriaohjaavassa analyysissä aikaisempi tieto ja teoria ohjaavat analyysia, mutta analyysi ei kuitenkaan pohjaa suoraan teoriaan. Teorialähtöisessä analyysissä analyysi taas nojaa selkeästi tiettyyn teoriaan tai malliin. (Mt., 99–102.) Tutkielmassani toteutin teoriaohjaavan analyysin. Sen avulla pääsin tarkastelemaan haastatteluaineistoa ihmisoikeusnäkökulmasta samalla kuitenkin jättäen tilaa aineistolähtöiselle analyysille. Käytännössä se tarkoitti sitä, että poimin aineistosta kohtia ihmisoikeusnäkökulmasta, mutta annoin mahdollisuuden myös uusille ja tutkimusilmiöni kannalta olennaisille aineistosta esiin nouseville asioille.

Aloitin analyysin poimimalla jokaisesta haastattelusta tutkimustehtäväni kannalta keskeisiä teemoja. Teemoittelun kautta pääsin ryhmittelemään ja pilkkomaan haastatteluaineistoa erilaisten aihepiirien mukaan (mt., 105). Teemoittelussa kiinnitin huomiota sellaisiin aineistosta nouseviin asioihin, jotka olivat yhteisiä usealle haastateltavalle (Hirsijärvi & Hurme 2001, 173). Teoriaohjaava sisällönanalyysi näkyi tässä kohtaan niin, että teemoja etsiessäni tarkastelin sosiaalityön ihmisoikeuskeskustelun suhdetta litteroituun haastatteluaineistoon.

Teemoittelin haastattelut lukemalla ja värikoodaamalla niitä ensin Word-tiedostossa ja myöhemmin paperille tulostettuina. Pääteemat löydettyäni aloin koodata kunkin

teeman alle niihin sopivia alateemoja. Alateemojen tarkoitus oli konkretisoida ja tarkentaa yläteemoja. Lopullinen analyysi rakentuu kahden pääteeman ja niiden alla kolmen alateeman käsittelystä. Kahden pääteeman valinta perustuu siihen, että haastateltavat tulkitsivat ja merkityksellistivät työtään selkeästi kahdesta eri näkökulmasta: työn reunaehdoista määrittävän toimintaympäristön ja sosiaalityön eettisen tehtävän kautta.

Muita analyysin arvoisia teemoja olisivat olleet esimerkiksi työhön liittyvät tunnekokemukset, tietotarpeet tai työn häilyvät ohjeistukset ja vaihtelevat tavoitteet. Keskeisenä aineistossa tulee kuitenkin esille se, kuinka sosiaalityötä paperittomien parissa värittää toimintaympäristöjen luomat jännitteet. Lisäksi siinä korostuu haastateltavien tulkinta työstään ihmisoikeuksien puolustajana toimintaympäristön asettamissa raameissa. Käytän analyysini havainnollistajana aineisto-otteita. Olen poistanut niistä täytesanoja ja toistoja, jotka eivät muuta haastateltavan puheen sisältöä. Tällä halusin lisätä lukemisen sujuvoittamista. Olen nimennyt aineisto-otteet numeroin 1–5. Numeroiden järjestys ei kuitenkaan kerro sitä, missä järjestyksessä toteutin haastattelut.

4.5 Eettiset kysymykset

Tutkimuseettisten kysymysten pohtiminen on ollut tärkeä osa tutkimusprosessiani. Sosiaalityön tutkimuksessa lähes kaikki aiheet ovat jollakin tavalla sensitiivisiä, minkä vuoksi eettismoraalista pohdintaa ja harkintaa tulee tehdä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa (Hautala 2021). Sosiaalityössä tutkittavat ilmiöt liittyvätkin usein ihmiselämän haavoittuvuuteen ja niitä tuottaviin ympäristöihin (Rauhala & Virokannas 2011, 246). Paperittomuus on tutkimusaiheena herkkä (Ahonen & Kallius 2019, 106). Vaikka tutkielmani ei pureudu paperittomien ihmisten kokemuksiin, ymmärrän heitä koskevien sosiaalityön toimintatapojen tutkimisen olevan kuitenkin itsessään sensitiivistä. Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 244) mukaan sosiaalityön ammatilliset käytännöt voivat muodostaa sensitiivisen tutkimuskohteen silloin, kun sosiaalityöntekijät joutuvat arvioimaan omaa osaamistaan ja ammattieettisesti ongelmallisia toimintatapoja.

Yksi eettinen valinta tutkielmassani oli se, että haastattelin paperittomuusilmiön kanssa työskennelleitä sosiaalityöntekijöitä sen sijaan, että olisin haastatellut paperittomuudessa eläviä ihmisiä ja keräisin heitä koskevaa tietoa. Tällä valinnalla pyrin välttämään paperittomien vahingoittamista. Sosiaalityön tutkimuksessa tutkittavien subjektien loukkaamattomuus ja koskemattomuus saattavat nimittäin joutua jännitteeseen suhteeseen heitä ja heidän elämäänsä koskevan tiedon hankkimisen kanssa (Rauhala & Virokannas 2011, 236). Paperittomien kohdalla on myös tiedostettava, että tutkimukseen osallistuvien anonymiteetin vaarantuminen voisi pahimmillaan johtaa heidän maassa oleskelun paljastumiseen ja karkottamiseen (Ahonen & Kallius 2019, 104). Näin ollen on eettisesti kestävämpää lähestyä aihetta sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Vaikka tutkielmassani perehdyn paperittomien yhteiskunnalliseen asemaan ja heitä koskeviin ihmisoikeuskysymyksiin, on fokukseni sosiaalityöntekijöissä. Paperittomien oma ääni ei tule tutkielmassani kuuluviin. Tämän vuoksi minun on tutkielman tekijänä tärkeää tiedostaa, että sosiaalityön tutkimuksessa usein ilmenevä asiantuntijalähtöinen kerronta yhteiskunnasta voi erota asiakkaiden omasta näkökulmasta (Shaw 2016, 83–84). Paperittomuuden tutkimisessa tulee pohtia kriittisesti sitä, kenellä on tutkimuksen kohteesta ensisijaista tietoa ja kuka on tutkimuksen informantti (Ahonen & Kallius 2019, 104).

Pyrin noudattamaan tutkielmassani hyvää tieteellistä käytäntöä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 11). Hyvä tieteellinen käytäntö näkyy tutkittavien itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittamisena sekä haastateltavien vahingoittamisen välttämisenä ja tietosuojaohjeiden noudattamisena (ks. Rauhala & Virokannas 2011, 239). Tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi korostin heille tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Lisäksi toin esiin sen, että heillä on oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistumisensa, he voivat osallistua siihen haluamallaan tavalla ja esimerkiksi haastattelutilanteissa jättää vastaamatta kysymyksiin. Yksityisyyteen ja tietosuojaan liittyvien kysymysten osalta huomioin, että haastateltavien tunnistaminen ei ole mahdollista. (Mt., 239, 241.) Tämän toteuttamiseksi pyysin sosiaalityöntekijöiltä suostumukset haastatteluun suullisesti ja pyrin siihen, että haastatteluissa ei tule esiin heidän henkilötietojaan tai heitä koskevaa

arkaluonteista tietoa. Paperittomien yksityisyyden suojan turvasin niin, että haastattelutilanteessa pyysin, että sosiaalityöntekijät eivät tuo työstään esille asioita, jotka voisivat johtaa jonkun paperittoman tunnistamiseen.

Tutkimuksen tekemisessä on tärkeää tunnistaa omat motiivit tutkimusaiheen valinnalle sekä oma oikeutus tutkimuksen tekemiseen. Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 246) mukaan esimerkiksi tutkijan henkilökohtainen mielenkiinto on tärkeä edellytys tutkimustyölle, mutta tällöin on syytä pohtia sitä, riittääkö pelkkä mielenkiinto perusteeksi vaivata esimerkiksi vaikeissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä oman tutkimuksensa tarpeisiin. Oma kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa työkokemuksestani turvapaikanhakijoiden parissa. Työssäni olen pohtinut, mitä tapahtuu ihmiselle kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen. Aihetta motivoi tutkimaan myös vallalla oleva yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa maahanmuuttopolitiikkaa on kiristetty. Kysymykset paperittomien oikeuksien toteutumisesta sekä sosiaalityön kyvystä vastata heidän tarpeisiinsa ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä.

Minua sosiaalityön opiskelijana ja haastateltavia sosiaalityöntekijöinä yhdistää sama ammattiala sekä kiinnostus sosiaalityön ilmiöitä kohtaan. Haastatteluja tehdessäni havaitsin, että osan haastateltavista kanssa jaoimme merkittävällä tavalla yhteisen kiinnostuksen maahanmuuttopoliittisiin teemoihin ja paperittomien ihmisoikeuskysymyksiin. Yhden haastattelun lopussa kävimme keskustelua rasismista, globaaleista kysymyksistä sekä nykyisen maahanmuuttopolitiikan taustalla olevista arvolähtökohdista, jotka olivat selvästi molemmille merkityksellisiä teemoja. Juvonen (2017, 398) kirjoittaa haastattelututkimuksen sisäpiiriläisyydestä. Sisäpiiriläisyys syntyy asiasta, joka erottaa haastateltavat laajasta ihmisjoukosta, mutta joka on yhteinen haastateltaville ja haastattelijalle. Vaikka minulla ei ole kokemusta sosiaalityöstä paperittomien parissa, saattoi olla, että aito kiinnostukseni aiheeseen sekä alan tuntemus tukivat haastattelijoiden kerrontaa. (Mt., 401.) Riskinä olisi voinut olla se, että olisin omilla näkemyksilläni ohjaillut haastateltavien puhetta. Haastatteluissa pyrin kiinnittämään tähän erityistä huomiota.

Eettistä puntarointia on edellyttänyt myös tutkimukseni käsitteelliset valinnat sekä tavat, joilla puhun paperittomista. Ahonen ja Kallius (2019, 103) osoittavat

paperittomien ja paperittomuuden tutkimuksen eettisen haasteen kumpuavan käytetyistä käsitteistä ja korostavat tutkijan vastuuta olla tietoinen niiden merkityssisällöistä. Käytetyt termit toisintavat sosiaalista todellisuutta ja vahvistavat niiden sisältämää valtaa (Ahonen & Kallius 2019, 103). Tutkimukselliset käsitteet leviävät palvelujärjestelmään, poliittiseen päätöksentekoon ja niiden ihmisten itseyttämykseen, joiden elämäntilanteita tutkimuksissa käsitellään (Kuronen 2022, 56). Paperittomaksi ulkoapäin ja hallinnollisesti määritelty ihminen voi esimerkiksi itse määrittää itsensä jotenkin toisin, minkä vuoksi tutkijan on vältettävä käyttämästä toiseuttaviksi katsottuja määritelmiä (Puumala & Kynsilehto 2017, 358–359).

Käytän tutkielmassani paperittomuus käsitettä, mikä ei sisällä yhtä lailla leimaavaa sisältöä kuin paperittomien laittomuuteen viittaavat termit. Tärkeää on kuitenkin se, että paperittomuutta ei katsota henkilön identiteettiä määrittäväksi tekijäksi, minkä voisi välttää paremmin puhumalla paperittomuudessa elävistä henkilöistä (Katisko ym. 2023, 19). Olen lukemisen sujuvoittamiseksi valinnut kuitenkin käyttää pelkästään termiä paperiton, vaikka tiedostan sen olevan liian ahdas kuvaamaan ihmistä ja hänen tilannettaan laajemmin. Ymmärrän, että ”paperiton” on hallinnollinen kategoria, joka on valtion näkökulmasta määritelty. Paperittomilla on yleensä monenlaisia henkilöllisyyteen ja mahdolliseen aiempaan oleskeluoikeuteen liittyviä dokumentteja (mt., 12).

Ymmärrän Metterin (2012, 71) tavoin sosiaalityön tutkimuksen sitoutuvan aina johonkin arvolähtökohtaan. Jo tutkimusaiheen valinta ja tutkimusongelman muotoilu liittyvät tutkijan arvoihin (mt., 71). Myös Rauhala ja Virokannas (2011, 247) osoittavat sen, miten mikään tieto ei ole täysin arvovapaata. Ihmisoikeusperustainen sosiaalityön tutkimus, johon tämän tutkielman uskallan liittää, pyrkii ihmisoikeuksien puolustamiseen eikä näin ollen ole arvoiltaan neutraalia (Ife 2012, 242). Tutkielmaani valitsemani ihmisoikeusnäkökulma kertoo omista arvositoumuksistani sekä käsityksestäni sosiaaliyöstä ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäjänä.

5 Ihmisoikeustyötä institutionaalisissa rajoissa

Sosiaalityö paperittomien parissa avautui haastateltavien kertomuksissa moninaisena, palkitsevana ja samalla paikoin haastavana käytäntönä. Aineistossa paperittomuutta käsiteltiin paperittomien hauraan yhteiskunnallisen aseman ja usein vaihtoehdottoman tilanteen kautta. Paperittomuuden taustalla olevat syyt heijastuivat siihen, miten paperittomuutta määriteltiin. Haastateltavat korostivat kuvauksissaan rakenteellisia tekijöitä, jotka ovat johtaneet paperittomuuteen ja pitkittäneet paperittomien tilanteita. Analyysi keskittyy pitkälti haastateltavien tulkintoihin ja merkityksenantoihin työstään heidän parissa, joilla paperittomuuden taustalla on ollut kielteinen oleskelulupapäätös. Tämän kaltaisessa tilanteessa olevat paperittomat muodostivat haastateltavien puheissa suurimman asiakasryhmän.

Machinin ja Shardlowin (2022, 5047–5048) mukaan paperittomien parissa tehtävää sosiaalityötä tarkastellaan tyypillisesti työn poliittisten kytkösten, paperittomille tarjottavien palveluiden sekä sosiaalityön eettisten kysymysten kautta. Haastateltavien tulkinnat työstään sisälsivät samoja ulottuvuuksia. He liittivät työhönsä merkittäviä haasteita, jotka kiinnittyvät työtä ulkopuolelta määrittäviin institutionaalsiin ja poliittisiin käytäntöihin. Samalla työtä kuvattiin tärkeänä väylänä tunnustaa paperittomien ihmisoikeudet- ja arvo sekä puolustaa niitä järjestelmän rajoissa. Analyysissä jäsenen näitä näkökulmia sosiaalityön toimintaympäristöjen sekä sosiaalityön eettisen tehtävän kautta.

Analyysin ensimmäinen pääteema käsittelee paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön toimintaympäristöjä. Toimintaympäristöt rakentuvat globaalista, kansallisesta ja paikallisesta tasosta. Toinen pääteema käsittelee sitä, miten haastateltavat tulkitsevat sosiaalityön roolia ja tehtävää paperittomien parissa. Sosiaalityön tehtävä jäsentyy paperittomien asianajona, luottamuksen vahvistamisena sekä kannatteluna silloin, kun oleskelun laillistamiseen ei ole löydettävissä ratkaisua.

5.1 Jännitteiset toimintaympäristöt paperittomien tukemisessa

5.1.1 Globaalin eriarvoisuuden kohtaaminen paikallisesti

Globalisaation käsite kuvaa karkeasti sanottuna maailmaa, jossa paikallinen ja ylijäräinen kietoutuvat entistä tiiviimmin toisiinsa. Globalisaation myötä muualla tapahtunut vaikuttaa täällä, ja päinvastoin. (Rauhala ym. 2017, 30.) Paperittomien parissa tehtävä sosiaalityö on osa tätä globalisaatioprosessia, jonka myötä paperittomien sosiaalinen ja emotionaalinen todellisuus on valtioiden rajat ylittävää (Turtiainen 2017, 203). Dominelli (2010a, 601) esittää, kuinka globalisaatio luo uudenlaisen toimintaympäristön sosiaalityön käytäntöön. Se asettaa sosiaalityölle vaateen olla samanaikaisesti sekä globaalisti tietoinen että herkkä paikallisille sosiaalisille kysymyksille (Dominelli 2010b, 128; Ife 2010, 5).

Tutkielmani haastateltavat toivat esiin, miten globaalit ilmiöt ovat läsnä sosiaalityössä paperittomien parissa. Heidän näkemyksissään paperittomuusilmiön juuret ulottuvat globaalin eriarvoisuuden ja pakkomuuton kysymyksiin, joihin he sosiaalityöntekijöinä vastaavat paikallisesti. Eräs haastateltava määritteli työtään näköalapaikaksi maailmanpolitiikkaan ja maailmalla tapahtuviin konflikteihin, joiden vaikutukset yksilöihin konkretisoituvat paperittomien kohtaamisissa.

Nämä kysymykset minkä kanssa me työskennellään, näyttäytyy kaikkea muuta kuin sellaisina yksilöiden tilanteina, mihin he voisi välttämättä hirveästi omilla valinnoillaan tai motivaatiollaan vaikuttaa. Aika lailla kaikilla on taustalla sellaisia erilaisia poliittisia ja rakenteellisia tekijöitä siinä, et mitä varten tuota koko muuttoliikettä on, mitä varten ihmiset joutuu lähteen heidän kotimaastaan tai jostain toisesta maasta missä heillä on oleskelulupa ja mitä varten ihmiset päätyt tänne pohjoiseen. Ja sitte niitä ongelmia yritetään tässä ratkasta. (H3)

Haastateltava kuvaa työssään kohtaamiensa tilanteiden kytkeytyvän ylijäräisiin poliittisiin ja rakenteellisiin tekijöihin, joiden seurauksena paperittomat ovat joutuneet jättämään koti- tai lähtömaansa ja päätyneet Suomeen. Paperittomuus näyttäytyy hänen puheessaan harvoin yksilön omana valintana tai tilanteena, johon paperittomilla itsellään olisi merkittäviä vaikutusmahdollisuuksia. Myös Turtiainen (2017, 209) painottaa sitä, miten siitä huolimatta, että paikallisessa sosiaalityössä keskitytään

ensisijaisesti yksilöihin ja heidän tarpeisiinsa, ei muuttoliikettä ilmiönä tulisi ymmärtää ainoastaan yksilöiden tekeminä päätöksinä. Paperittomien tullessa sosiaalityön asiakkaiksi he ovat usein jo kokeneet globaalin eriarvoisuuden tuottamaa oikeudettomuutta (Turtianen 2017, 209–2010).

Haastateltava nostaa esiin myös pyrkimystään ratkaista työssään näitä ylirajaisia haasteita. Haastattelupuhe luo kuvan paperittomuudesta osana laajempia globaaleja prosesseja, jotka sekä tuottavat ilmiötä että päätyvät sosiaalityöntekijän työpöydälle paperittomien elämäntilanteina. Sosiaalityön tehtäväksi muodostuu käsitellä kysymyksiä, joiden juurisyty ulottuvat kansallisvaltion rajojen ulkopuolelle. Globaalit ilmiöt haastavat sosiaalityöntekijöitä käsittelemään ylirajaisia sosiaalisia ongelmia, jotka tuovat globaalin paikalliseen kontekstiin (Dominelli 2010a, 601, 603).

Paperittomuuden globaali ulottuvuus tuli aineistossa esiin laajasti. Erään haastateltavan puheessa paperittomat määrittyivät ”koko maailman väliinputoajiksi” ja ”koko maailman järjestelmän polkemiksi”. Toinen haastateltava määritteli paperittomuutta globaalina ihmisoikeuskysymyksenä ja merkityksellisti työtään sen kautta.

Ihmisoikeusnäkökulma kiinnostaa siinä (työssä) paljon. Tai hmm... enemmänki ihmisoikeuksien puute. Se (työ) tuntuu tärkeeltä, koska tuntu, et jos vaan vois tehdä jotain sellaista missä pystyis yrittää auttaa niitä, ketkä on sellasessa asemassa. Tuntu, että se työ vois olla just sellanen missä ihmisoikeustyötä pääsis jollain tavalla toteuttaa. [...] koska kyllä tässä tulee koko maailman epäoikeudenmukaisuus ja eriarvoisuus niin vasten kasvoja mitä se voi ikinä tulla. (H5)

Haastateltavan kuvauksessa paperittomuutta luonnehtii ihmisoikeuksien puute ja globaali eriarvoisuus, jota haastateltava kohtaa työssään. Haastateltavan kiinnostus työhön kumpuaa ihmisoikeuskysymyksistä sekä tahdosta toimia heidän parissa, joiden oikeudet ovat uhattuna. Ihmisoikeusperustaisuus merkityksellistyy haastateltavalle henkilökohtaisesti tärkeänä osana paperittomien parissa tehtävää sosiaalityötä. Ifeä (2010, 9) mukaillen haastateltava osoittaa globaalia ymmärrystä, joka perustuu ajatukseen ihmisen universaaliudesta. Sen mukaan sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet kuuluvat kaikille kansalaisuuteen katsomatta (mt., 9). Ife (mt., 9) jäsentää paikallisen ja globaalin tiedon välistä jännitettä korostaen sitä, että vaikka paikallinen

tieto on sosiaalityön käytännössä keskeistä, sen rinnalla ei tulisi unohtaa universaalien teemojen kuten ihmisyyden, ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden merkitystä ja niiden vahvistamista sosiaalityön keinoin. Tämä näkyy myös haastateltavan tavassa hahmottaa paperittomien tilanne osana laajempia ihmisoikeuskysymyksiä.

Osassa haastatteluja paperittomien tilanteiden yllirajaisuuden koettiin haastavan paikallista sosiaalityötä. Ydinongelmien ulottuminen valtion rajoja laajemmalle luo keinottomuutta vastata paperittomien todellisiin avuntarpeisiin. Yksi haastateltava pohti sitä, miten usein paras apu paperittomalle olisi hänen kotimaansa tilanteen eheyttäminen tai elinolojen parantaminen lähtömaassa, mikä ei kuitenkaan ole ratkaistavissa paikallisen sosiaalityön keinoin. Toinenkin haastateltava kuvasi paperittomien tukemisen hankaluutta paikallisesti ja nosti esille tarpeen universaalien ihmisoikeuksien vahvemmalle tunnustamiselle niin globaalilla kuin yhteiskunnallisella tasolla, mutta myös suomalaisen sosiaalityön käytännössä. Haastateltavien kuvaama jännite paikallisen sosiaalityön keinojen ja paperittomuuden globaalin ulottuvuuden välillä kytkeytyy Dominellin (2010b, 90) esittämään kysymykseen siitä, miksi maailmanlaajuiset ihmisoikeudet menettävät voimansa siirryttäessä valtion rajojen yli. Mikäli kaikki valtiot käsittäisivät ihmisoikeudet jokaiselle kuuluvina, erottamattomina ja siirrettävinä, ne voisivat kulkea yksilön mukana hänen liikkuaan paikasta toiseen (mt., 90).

Yllirajainen sosiaalityö ei tullut yhtä haastattelua lukuun ottamatta aineistossani esille, vaikka työn globaali ulottuvuus ja paperittomien yllirajaisen verkostojen, kuten muualla olevien sukulaissuhteiden, merkitys oli selvästi tunnistettu. Yhden haastateltavan kokemuksissa yllirajainen sosiaalityö näyttäytyi tärkeänä keinona tukea paperittomia niissä tilanteissa, joissa elämä Suomessa osoittautui tarpeettoman vaikeaksi tai paperiton oli poistumassa Suomesta.

Sillon kun täällä ei keksitä mitään järkevää ratkaisua, niin oon kokenut tärkeeks kartottaa, mikä se vois olla sitten siellä kotimaassa, et mitä apua hän vois sieltä saada. Heille voi myös tulla kaikenmaailman karkottamisia ja maastapoistoja, niin sillon yritetään saada suunnitelmallisesti tehtyä se siirtyminen sinne, koska joku on voi olla täällä pidempiä aikoja eikä pitkiin aikoihin kotimaassa ja joutuu sinne

ihan tyhjänpäälle. [...] et aika paljon tehdään eri konsuleiden kans yhteistyötä ja oon yrittäny olla eri maiden sosiaalipalveluihin yhteydessä. (H4)

Kun paperittoman tilanteeseen ei löydy sopivaa ratkaisua Suomessa, haastateltava kertoo ottaneensa tehtäväkseen selvittää sitä asiakkaan kotimaasta. Hänen näkemyksensä sosiaalityöstä ei rajoitu vain Suomen rajojen sisäpuolelle, vaan se ulottuu myös paperittomien lähtömaihiin ja siellä saatavilla olevien palveluiden kartoittamiseen. Kuvatessaan pyrkimystään järjestää käännytystilanteissa suunnitelmallinen siirtyminen kohdemaahan haastateltava osoittaa tahtoaan turvata paperittomien hyvinvointi ja inhimillisen elämän edellytykset myös Suomesta poistumisen jälkeen. Rajat ylittävä yhteistyö näyttäytyi haastateltavan kokemuksissa kuitenkin vaikeana yhteydenpitoaasteiden vuoksi.

5.1.2 Paperittomien tarpeiden ja maahanmuuttopolitiikan rajapinnoilla

Kaikkien haastateltavien kokemuksissa työskentely maahanmuuttopoliittisten linjausten ja siitä johdetun kansallisen lainsäädännön raameissa tekee sosiaalityön mahdollisuuksista vastata paperittomien tuentarpeisiin vaikeaa. Kansallinen lainsäädäntö asettaa sosiaalityön käytäntöön ahtaat reunaehdot ja vaikeuttaa ihmisoikeusperustaisen sosiaalityön toteuttamista. Suurin osa haastateltavista pohti nykyisen hallituksen (20.6.2023-) maahanmuuttopoliittisia uudistuksia ja kuvasi vallitsevia oleskelulupakäytäntöjä kohtuuttomiksi, mikä näyttäytyy sosiaalityössä entisestään kaventuvin mahdollisuuksina löytää ratkaisuja paperittomien tilanteisiin. Neljässä viidestä haastattelusta paperittomuusilmiö liitettiin globaalin eriarvoisuuden lisäksi kansallisen maahanmuuttopolitiikan epäoikeudenmukaisuuteen.

Siinä (paperittomuudessa) hankala on se, että jos on saanut sen kielteisen turvapaikkapäätöksen ja sitten ei oikeasti voi enää palata kumminkaan sinne kotimaahan, vaikka Maahanmuuttovirasto tekee täällä päätöksen, että pystyis palaamaan. Mut ku se tilanne on vaan niin huono siellä kotimaassakin. Sanoisin, että en usko, että ketkään haluaa olla paperittomana Suomessa koska se on vaikeaa, mut ku se tilanne on niin huono siellä toisessakin vaihtoehdossa. (H4)

Haastateltava kyseenalaistaa käännytyspäätöksiä esittämällä ristiriidan kielteisen turvapaikkapäätöksen ja paperittoman kotimaan olosuhteiden välillä. Hänen

kuvauksessaan Maahanmuuttovirasto saattaa tulkita turvapaikanhakijan kotiinpaluun mahdolliseksi myös niissä tilanteissa, joissa elämän edellytykset kotimaassa eivät ole riittävät. Haastateltava purkaa käsitystä paperittomuudesta yksilön omana valintana kuvaamalla sitä, miten kukaan ei halua elää paperittomana Suomessa, vaan tilanteeseen joudutaan vaihtoehtojen ollessa rajalliset. Paperittomat voivat joutua tekemään valinnan kahden huonon vaihtoehdon välillä: palatako turvattomaan kotimaahan vai eläkö paperittomana Suomessa. Haastattelupuheessa paperittomuus näyttäytyy pikemminkin pakotettuna kuin vapaaehtoisena elämäntilanteena.

Suurin osa haastateltavista korosti sitä, miten paperittomien laillisen oleskeluoikeuden puuttuminen on merkittävä yksilön hyvinvointia heikentävä ongelma, jonka ratkaiseminen on sosiaalityöntekijän ensisijainen tehtävä. He pitivät työssään tärkeänä selvittää uusia väyliä asiakkaidensa oleskelun laillistamiseksi. Tässä he pyrkivät Jönssoniin (2014, 49) peilaten etsimään kansallisesta lainsäädännöstä ”porsaanreikiä” parantaakseen paperittomien elinolosuhteita. Haastateltavat tulkitsivat työtään vahvan eettisen ja poliittisen ulottuvuuden kautta, mikä Turtiaisen (2017, 211) mukaan on pakkomuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön edellytys vallalla olevien, ihmisiä ulossulkevien ja nationalististen ajattelu- ja toimintatapojen vuoksi.

Haastateltavat kuitenkin painottivat sitä, miten nykyisessä maahanmuuttopoliittisessa ilmapiirissä ratkaisujen löytäminen oleskelun laillistamiseen on vaikeutunut. Osa haastateltavista kertoi työnsä luonteen muuttuneen merkittävästi vuonna 2024, jolloin ulkomaalaislain uudistuksen myötä kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen ei voinut hakea oleskelulupaa uudestaan muita reittejä pitkin (Valtioneuvosto 2024). Lakimuutos on entisestään kaventanut sosiaalityöntekijöiden vaikutusmahdollisuuksia vastata paperittomien tilanteeseen.

Ennen se oli se keino, että sä koitat löytää niitä kanavia, että asiakas saisi työperustaisen tai jonkun muun luvan. Mut sit ku se ei ole enää vaihtoehto, niin sitten myös muuttu työn luonne. Ja eihän se sosiaalityön näkökulmasta mitenkään auta tai helpota tätä tilannetta, vaan lisää sitä ilmiötä ja hankaloittaa ilmiöstä pois pääsemistä. (H3)

Haastateltavan kuvauksessa lakimuutos ei näyttäydy paperittomuutta vähentävänä vaan päinvastoin sitä lisäävänä. Kun keinot oleskelun laillistamiselle pienenevät, myös

paperittomien määrä kasvaa ja sosiaalityön mahdollisuudet ratkaista paperittomien tilanteita hankaloituvat. Toinen haastateltava nosti esiin huolensa siitä, miten vallalla oleva poliittinen ilmapiiri heijastuu asenteisiin paperittomia kohtaan ja sitä kautta sosiaalityöhön myönnettäviin resursseihin tukea paperittomia.

Yhdessä haastattelussa ei kuitenkaan esiintynyt pyrkimystä edistää oleskelun laillistamista, vaan sosiaalityön ensisijaiseksi tehtäväksi määrittyi paperittomien kannustaminen palata koti- tai lähtömaahansa.

Jos se kielteinen turvapaikkapäätös oli tullut, niin monestihan asiakkailta tuli kysymyksiä, että mitä mä nyt voin tehdä, että mä saisin olla laillisesti Suomessa. Niin eipä siihen ollut hirveesti vastauksia. Enkä mä tiedä olisko meillä ollut tarpeeksi tietoaakaan heitä ohjata. (H2)

Kielteinen turvapaikkapäätös määrittyi otteessa tilanteeksi, johon haastateltava ei näe ratkaisuehdotuksia. Hän myös pohtii, että heillä ei olisi työyhteisössä ollut välttämättä riittävästi osaamista ohjata paperittomia uuden oleskelulupahakemuksen tekemisessä. Näkemys ei kuitenkaan muodostunut niinkään haastateltavan henkilökohtaisesta suhtautumisesta paperittomien auttamiseen, vaan pikemminkin organisaation työkuulttuurista ja ohjeistuksista. Hänen mukaansa työn ohjeistukseen kuului, että jokaisella tapaamisella paperittomia tulisi kannustaa palaamaan kotimaahansa sekä tarjota taloudellista ja ohjauksellista apua paluun järjestämiseksi. Tällainen toimintalinjaus poikkesi muiden haastateltavien kuvauksista. Aineistossa paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön tavoitteet jäsentyivät muiltakin osin vaihtelevasti eri hyvinvointialueilla ja sosiaalipalveluissa.

Kaikissa haastatteluissa nousi esiin se, miten rajatut oikeudet palveluihin kaventavat sosiaalityön keinovalikoimaa auttaa paperittomia. Haastateltavat kuvasivat työtään lainsäädännön reunaehdoissa ”kädettömäksi”, ”välineettömäksi”, ”taisteluna tuulimyllyjä vastaan” sekä työnä, jossa on nopeasti ”seinät vastassa”. Eräs haastateltava kuvasi kokemustaan siitä, miten hänen tekemänsä päätökset palvelevat paperittomia vain heikosti ja että hän kokee sen vuoksi päätöksensä vääränä. Rajatut auttamisen mahdollisuudet synnyttivät usean haastateltavan kokemuksissa eettisiä ristiriitoja ja toivottomuuden tunteita (ks. Dominelli 2010b, 82). Havaintoa tukee Jönssonin (2014,

47) esitys siitä, miten sosiaalityöntekijät kohtaavat usein konflikteja kansallisten lakien ja sosiaalityön eettisten periaatteiden välillä.

Eettisten ristiriitojen myötä sosiaalityö paperittomien parissa jäsenyi suuressa osassa haastatteluja jännitteisenä paikkana.

Meidän sosiaalityöntekijöiden ensisijainen tehtävä on edistää oikeudenmukaisuutta ja ihmisten välistä tasa-arvoa, ja parantaa niitä kaikista heikoimmassa asemassa olevien ihmisten asemaa näissä rakenteissa missä me eletään. Ja sitte sä oot siellä sosiaalityöntekijänä ja sulla on tämä paperittoman ihmisen väliin putoaminen ja hätä ja tuska. Ja sitten sulla on se lainsäädäntö, joka antaa reunaehdot siihen, että mitä sä voit tehdä. Niinku et juuri mitään. Tai et perusoikeudet tarjota sille ihmiselle. Mutta se määrittelee se laki sitäkin, että miksi kielteinen turvapaikkapäätös on tehty. Ja sit samaan aikaan on vaatimus, että jos sä näet tällösiä rakenteellisia epäkohtia ja rakenteellista sortoa ja syrjintää, niin sun pitäis siihen puuttua. Niin sitten siinä on niinku tavallaan sellaisessa aika ristipaineessa, että mikä näistä nyt on se mun tärkein tehtävä tässä hetkessä. (H2)

Haastateltava tulkitsee sosiaalityön perustehtävää ihmisten välisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämisen kautta, mutta samalla hän kuvaa lainsäädännön rajaavan merkittävästi sosiaalityön mahdollisuuksia parantaa paperittomien tilanteita. Ilmaisus ”et juuri mitään” kuvastaa voimattomuuden kokemusta, joka syntyy keinottomuudesta tukea paperittomia perusoikeuksien turvaamista laajemmin. Haastateltava tuo esiin sosiaalityöntekijöille asetetun velvoitteen tunnistaa ja vastustaa epäoikeudenmukaisuutta tuottavia rakenteita samanaikaisesti kun joudutaan työskentelemään niiden ehdoilla. Otteesta rakentuu kuva sosiaalityöntekijän asemasta ristiriitaisena positiona, jossa sosiaalityön eettiset velvoitteet ja lainsäädännölliset reunaehdot ovat jännitteisessä suhteessa.

Mahdollisuus rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiselle näyttäytyi aineistossa vähäisenä. Kolmessa haastattelussa viidestä nostettiin esille rakenteellinen sosiaalityö muun muassa lausuntojen kirjoittamisen ja asiantuntijapuheenvuorojen pitämisen muodossa, mutta mahdollisuudet paperittomien tilannetta parantavalle laajemmalle vaikuttamistyölle määriteltiin kaikkien haastateltavien kertomuksissa vähäisinä. Haastateltavat kuvasivat helpommaksi toimia viranomaisroolissa lainsäädännön reunaehtojen mukaisesti kuin pyrkiä vastustamaan paperittomien ihmisoikeuksia polkevia rakenteita.

Totta kai mä puhuin asiakkaiden kanssa myös ihan rehellisesti siitä, et en mä missään nimessä tue Suomen maahanmuuttopolitiikkaa. Mut sit samaan aikaan kyl mä aattelen, et viranomaisasemassa on pakko kuitenkin vaan antaa ne ohjeet lainsäädännön puitteissa. (H5)

Haastateltavan suhtautuminen maahanmuuttopoliittisiin linjauksiin on kriittinen, mutta julkisten sosiaalipalveluiden edustajana hän kertoo toimivansa kuitenkin arvoneutraalisti ja mukautuu työssään lainsäädännön asettamiin reunaehtoihin. Sama työskentelytapa esiintyi aineistossa laajemmin. Suurin osa haastateltavista kyseenalaisti maahanmuuttopoliittisia käytäntöjä, mutta oli sopeutunut työskentelemään niiden mukaisesti näkemättä toiminnalleen muuta vaihtoehtoa. Puhtaasti arvopohjainen ja aatteellinen toiminta jäi haastattelupuheissa toteutettavaksi vapaa-ajalla.

Mä oon aina miettinyt tätä työtä tehdessä, että mitä mieltä siitä paperittomuudesta on, että voinko mä muodostaa jonkun mielipiteen. Mutta sit on vaan tuntunut siltä, et se on tietyllä tavalla sitä työtä tai et sitä ois mahdotonta tehdä, jos olis ottanut aatteen tai asenteen, että vapaa liikkuvuus kaikille ja näin. Koska joka tapauksessa halus tai ei, niin lainsäädäntö on siellä, ja se määrittää niin valtavasti sitä et mitkä ihmisen oikeudet on ja miten se pystyy elämänsä järjestämään. (H5)

Haastateltavan kokemuksessa vapaan liikkumisen oikeuteen kiinnittyvä arvo- tai aatepohja voisi hankalottaa työtä julkisessa palvelujärjestelmässä. Aatteellinen työote näyttäytyy vaikeana kansallisen lainsäädännön määrittäessä yksilöiden oikeuksia. Haastattelupuheesta välittyi hyväksyntä siitä, että riippumatta työntekijän henkilökohtaisista näkemyksistä sosiaalityön toimintamahdollisuudet määrittyvät pitkälti kansallisen lainsäädännön kautta.

5.1.3 Välttämättömän avun arviointi organisaation reunaehdoissa

Haastateltavien esittämien kuvausten mukaan työtä paperittomien parissa raamittaa keskeisesti oman organisaation linjaukset paperittomille tarjottavasta välttämättömästä avusta. Vaikka välttämättömän avun arviointi perustuu pitkälti yhden työntekijän harkinnan varaan, on organisaation ja esihenkilön suhtautumistavalla siihen merkittävä vaikutus. Suhtautuminen paperittomuusilmiöön sekä sosiaalityön velvollisuuteen vastata heidän tilanteeseensa heijastuu siihen, kuinka

ihmisoikeusperustaisesti harkinnanvaraa on mahdollista käyttää. Haastateltavien näkemykset harkinnanvaran mahdollisuudesta olivat kahtalaiset. Yhtäältä harkintavalta koettiin ainoana mahdollisuutena tehdä työtä ihmisoikeusperustaisesti, mihin lainsäädäntö ei tarjoa puitteita. Toisaalta haastatteluista välittyi kuva siitä, että harkinnanvaran mahdollisuus koettiin liian kapeana paperittomien tuentarpeisiin vastaamiseksi.

Kolmessa haastattelussa nousi esille näkemys siitä, että sosiaalityöntekijän työotteella on keskeinen vaikutus paperittomien saaman välttämättömän palvelun laatuun.

Kyllähän tässä työssä on aika paljon kaikki kiinni siitä, että kuinka arvokkaasti ja halukkaasti tarttuu toisen ihmisen asioihin ja yrittää keksiä niitä tapoja viedä tilannetta eteenpäin ja löytää ratkaisuja. Vaikka toki meillä on ne tietyt puitteet ja kyl joku muukin osais tehdä mun työtä näissä raameissa. Mutta kyllä mä uskon ja toivon, että se on tosi merkityksellistä, että mä oon tässä. (H3)

Haastateltava liittää henkilökohtaisen sitoutumisen ja moraalisen orientaation merkitykselliseksi osaksi paperittomien parissa tehtävää työtä. Työn laatu rakentuu hänen kuvauksessaan siitä, miten sosiaalityöntekijä paneutuu paperittoman asioihin ja etsii ratkaisuja hänen tilanteeseensa. Sosiaalityön positiiviset vaikutukset eivät synny työlle asetetuista institutionaalisista ehdoista, vaan työntekijän tavasta käyttää harkintaa ja ongelmanratkaisua paperittomien parhaaksi. Otteesta on tulkittavissa, että vaikka työn reunaehdot ovat kapeat, yksittäisen työntekijän harkinnalla on keskeinen rooli paperittomien tukemisessa.

Suurin osa haastateltavista kertoi kuitenkin oman käsityksensä välttämättömistä avuntarpeista ja ihmisarvoisen elämän edellytyksistä olevan organisaation linjauksia laveampia. Organisaation ohjeiden koettiin vaikeuttavan paperittomien auttamista. Eräs haastateltava kuvasi sitä, miten esihenkilöllä on suora yhteys siihen, kuinka ihmisoikeusperustaisesti työtä on mahdollista toteuttaa. Sipilän (2011, 146–147) mukaan sosiaalityöntekijä voikin joutua tilanteeseen, jossa hän toimii perustuslaissa ja sosiaalihuoltolaissa säädettyjen velvollisuuksien toimeenpanijana, mutta joutuu tinkimään asiakkaan oikeuksista ja edusta toimiakseen ohjeistusten mukaisesti. Tällöin työhön muodostuu jännite, joka syntyy ihmisarvoisen minimitason turvaamisen ja sosiaalityön eettisten periaatteiden välille (Hyyppönen & Lindroos 2020, 28).

Osa haastateltavista kuvasi joutuvansa paperittomien välttämättömän avun arvioinnissa eettisen dilemman äärelle, jolloin heidän tuli valita työtapaansa paperittomien edun mukaisen toiminnan ja organisaation ohjeistusten välillä (ks. Furman ym. 2013). Osa oli ratkaissut dilemman noudattamalla organisaation ohjeistuksia siitä huolimatta, että kokivat sen sosiaalityön arvojen vastaisena. Osa haastateltavista taas asettui organisaation linjauksia vastaan paperittomien oikeuksien puolustamiseksi.

Oli tilanteita, missä tuli sanomista siitä, että oli myöntänyt liikaa tukea jollekin raskaana olevalle äidille, kun sillä oli nälkä. Sit ku myönsi sellaiseen lisää tukea, että hän pystyy ostaan lisää ruokaa, nii sitä alettiin syynäämään. Se tuntu must vaan niin sairaalta, että mä aattelin, et mulle on ihan sama minkä kirjallisen varoituksen tai minkä tahansa mä saan, mutta mä en aio antaa yhdenkään raskaana olevan naisen olla nälässä tässä maassa. (H5)

Kuvauksessa oikeus ravintoon määrittyy keskeisenä ihmisoikeutena, josta haastateltava ei ole valmis tinkimään. Hän kokee epäinhimillisenä sen, että raskaana olevan paperittoman auttaminen tuli organisaatiossa kyseenalaistetuksi. Organisaation toimintatapa olisi vaatinut toimimaan sosiaalityön arvojen vastaisesti ja kieltämään ruoka-avun myöntämisen. Haastateltava kuitenkin valitsee huolehtia paperittoman oikeudesta riittävään ravintoon mahdollisista seurauksista huolimatta. Näin haastateltava asettaa oman moraalinsa organisaation linjausten edelle. Hän jatkaa pohdintaansa siitä, millaiseen strategiaan oli päätynyt selvitäkseen eettisestä ristiriidasta.

Tuntu siltä, että omaa työtä joutu tietyllä tavalla alkaa piilottaa omalta esihenkilöltä ja siltä yksiköltä. Mä aattelin, et mä en vaan voi tehdä sitä työtä sillä tavalla mitä sillä hetkellä odotettiin. Ainut tapa millä sitä työtä itse pysty jatkaan oli se, et sitä tekee silleen, miten ite näkee parhaaks, mut koittaa olla mahdollisimman hiljaa. (H5)

Haastateltava valitsee toimia itselleen eettisesti oikein, mutta mahdollisimman vähin seurauksin. Hän ratkaisee tilanteen ”piilottamalla” työtapaansa tai olemalla siitä ”hiljaa”. Haastateltava ei koe voivansa toimia avoimesti suhteessa esihenkilöönsä ja yksikköönsä, minkä voi tulkita voimakkaana arvoriitana hänen ja organisaationsa välillä. Hokkasen (2014, 52) mukaan juuri tällaisissa tilanteissa sosiaalityön eettiset lähtökohdat ja arvoriitit tulevat näkyviksi, kun yhtäaikainen lojaaliuus asiakkaita, ammattikuntaa ja organisaatiota kohtaan osoittautuu mahdottomaksi.

Otteesta rakentuu kuva haastateltavan vankasta sitoutumisesta paperittomien ihmisoikeuksien puolustamiseen, mitä organisaation ohjeistukset eivät horjuta. Sosiaalityöntekijöitä Ruotsissa haastatellut Jönsson (2014, 46, 49) jäsentää eri positioita, joita sosiaalityöntekijät omaksuvat työskennellessään paperittomien parissa. Yksi niistä on kriittinen positio, jossa sosiaalityöntekijä pyrkii löytämään luovia ratkaisuja välttääkseen työlle asetettuja rajoitteita, jotta voi auttaa paperitonta asiakasta. Omassa aineistossani myös toinen haastateltava kertoi toimintatavoistaan kriittisen position mukaisesti. Hän kuvasi työtään ”rajojen testailuna” suhteessa omaan organisaatioonsa paperittomien ihmisarvoisen elämän edellytysten turvaamiseksi.

Paperittomien parissa tehtävää työtä haastoi yhden haastateltavan mukaan myös eriävät näkemykset kollegoiden kesken organisaation sisällä. Näkemyserot liittyivät käsitykseen paperittomien laittomuudesta ja paperittomille kuuluvista välttämättömistä palveluista.

Mun kollega oli turhautunut, että no kun ei sillä (paperittomalla) ole oikeutta olla täällä ja ärsyttää myöntää sille palveluita. Ja mun näkemys on se, että tämä ihminen on jäänyt niin hankalaan väliin, että pakkohan sitä on jonkun auttaa. Mut mä ymmärrän myös tuon näkemyksen, mutta ku se näkemys on se, että jos ei oo laillista oikeutta olla täällä, nii ei oo meidän murhe. Nii kyllähän se syö työn tekemisen turvallisuuden tunnetta tällaset eettisesti haastavat ja jakavat kysymykset. Ja kyllähän tommoinen pahimmillaan hiertää kollegasuhteita. (H2)

Haastateltavan kokemuksen mukaan hänen kollegansa suhtautuu paperittomiin laittomina ja sen vuoksi heille palveluiden myöntämisen turhauttavana. Haastateltavan tulkinnassa kollega ulkoistaa sosiaalityöltä velvoitteen tukea paperittomia heidän laittomuutensa nimissä. Haastateltava osoittaa ymmärrystä kollegansa näkemystä kohtaan samalla ymmärtäen paperittomien haastavan tilanteen ja tuentarpeen. Haastateltava kokee näkemyserojen heikentävän työhön liittyvää turvallisuudentunnetta ja suhdettaan kollegoihin. Muissa haastatteluissa kollegoiden välisiä näkemyseroja ei tuotu esille, mikä voi viitata siihen, että heidän näkemyksensä paperittomien tukemisesta on työtiimeissä pääosin yhteneväisiä.

5.2 Paperittomien ihmisoikeuksien ja -arvon puolustaminen työn ytimessä

5.2.1 Asianajollisen tehtävän vaade

Haastateltavien kertomuksissa sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi määrittynyt asianajo sisälsi neuvon antamista ja konsultointia, mutta ennen kaikkea paperittomille perusoikeussääntelyn nojalla kuuluvien oikeuksien ja palveluiden turvaamista. Elfving ja Kärkkäinen (2018, 366) jäsensivät sosiaalisen asianajon käsitettä, jolla he tarkoittavat sosiaalityön orientaatiota, jossa pyritään muuttamaan toimintakäytäntöjä ja rakenteita asiakkaan tilanteeseen sopivaksi. Tarve sosiaaliselle asianajolle kumpuaa erityisesti tilanteissa, joissa sosiaalityön asiakasryhmä on ulossuljettu yhteiskunnan auttamiskontekstista (mt., 366). Vaikka tutkielmani haastateltavat toimivat työtä ohjaavien lainsäädäntöjen ehdoilla, he usein samalla joutuivat neuvottelemaan paperittomien sosiaalisista oikeuksista.

Haastateltavien kokemuksissa asianajo hahmottui tärkeäksi tehtäväksi sen vuoksi, että paperittomilla itsellään on harvoin tietoa heille kuuluvista oikeuksistaan tai voimavaroja vaatia niitä. Eräs haastateltava kuvasi työnsä pitävän sisällään jonkin verran asiakkaan puolesta toimimista, mitä hän perusteli paperittoman tiedonpuutteella, kielimuurilla ja haastavalla tilanteella. Myös Hokkanen (2013, 75–76) osoittaa puolesta tekemisen olevan eettisten lähtökohtien ohjaamaa asianajoa silloin, kun asiakkaan oikeudenmukaisuus on uhattuna ja hänen omaehtoisen toimijuutensa edellyttäminen on syystä tai toisesta kohtuuton vaatimus.

Haastateltavien tulkinnoissa asianajotehtävän tarve syntyi myös eri palveluiden välisistä näkemyseroista paperittomille kuuluvista oikeuksista. Haastateltavien mukaan ymmärrys paperittomien oikeuksista ei ole vakiintunut eri palveluiden käytäntöön, mikä velvoittaa heitä selventämään sitä ja toimimaan asiakkaidensa eduksi.

Musta tuntuu, että paljon siinä on asiakkaan oikeuksien ajoa niillä ainoilla oikeuksilla, jotka on jäljellä. Ja semmost, et koitetaan, että asiakas saisi vaikka päihdepalvelun tai jonkun muun. On sellast, et on tarvinnu mennä selittään, että

hänellä (paperittomalla) on oikeus tähän ja tähän palveluun. Siinä huomaa semmoisen vähän keskinäisen taistelun etenki terveyspalveluiden kanssa. (H4)

Haastateltava määrittelee työtään paperittomien oikeuksien ajamisena ja pyrkimyksenä huolehtia siitä, että paperittomat saisivat heille kuuluvia palveluita. Tämä kuitenkin edellyttää usein neuvottelua ja palvelun oikeutuksen perustelua muille viranomaisille. Paperittomien oikeudet eivät ole palvelujärjestelmän sisällä itsestään selviä, minkä haastateltava tulkitsee aiheuttavan palveluiden välistä ”keskinäistä taistelua”. Haastateltavan kuvauksessa asianajo hahmottuu ennen kaikkea asiakkaan oikeuksien aktiivisena puolustamisena suhteessa palvelujärjestelmään ja muihin viranomaisiin. Myös Elfvingin ja Kärkkäisen (2018, 366) mukaan sosiaalityössä asianajo konkretisoituu usein etuuksien ja palveluiden saamisen tarkistamisena ja sitä kautta asiakkaiden oikeuksista kiinni pitämisenä.

Paperittomille kuuluvista oikeuksista neuvottelemisen vaatii usean haastateltavan kokemuksissa paljon työpanosta. Eräs haastateltava purki kokemustaan siitä, kuinka iso osa työajasta ja resursseista kuluu kiireellisten ja välttämättömien palveluiden sekä paperittomien ihmisarvoisen elämän turvaamiseen muissa palveluissa. Haastateltavien tulkinnoissaan työtä sävyttää ”tappeleminen”, ”vääntäminen” ja muiden ”muistuttaminen” paperittomille kuuluvista oikeuksista. Osa haastateltavista arveli paperittomien palveluita jättämisen johtuvan tiedon puutteesta ja osassa haastatteluja sen arveltiin olevan asenteellista tai molempia niistä.

On tullut tosi paljon sitä, että ne soittaa esimerkiksi terveydenhuollosta ja ne on silleen, että niin tämä asiakas on paperiton. Oon sillain, että juu kyllä tiedän, et onko sillä väliä. Voisitteko jatkaa sitä asioimista kumminki. Sit sieltä on tullut rasistisia kommentteja asiakkaita kohtaan. Ihan niin kuin mulle, mikä on ollut ihan absurdia kokea. (H1)

Haastateltava kertoo törmäävänsä työssään tilanteisiin, joissa tulee tarve puolustaa paperittoman oikeutta saada palvelua ja muistuttaa muita ammattilaisia siitä, että asiointia tulee jatkaa asiakkaan statuksesta riippumatta. Asianajotehtävän avulla haastateltava tähtää asiakkaan kannalta oikeudenmukaisen tilanteen saavuttamiseen (ks. Hokkanen 2013, 54). Haastateltava kuvaa kohtaavansa muiden palveluiden taholta paperittomiin kohdistuvia rasistisia kommentteja, mikä näyttäytyy hänelle

järjenvastaisena. Paperittomien haasteet eivät kiinnity ainoastaan hallinnollisiin kysymyksiin, vaan myös syrjiviin asenteisiin. Se asettaa sosiaalityöntekijöille vaateen toimia palvelujärjestelmässä paperittomien perus- ja ihmisoikeuksien sekä heidän oikeudenmukaisen kohtelunsa periksiantamattomana asiantuntijana ja puolustajana.

Haastateltavien puheessa sosiaalityöntekijöiden asianajotehtävä näyttäytyi myös sen varmistamisena, että paperittoman kielteiseen oleskelulupaan johtanut prosessi on toteutunut oikeudenmukaisesti. Osa haastateltavista pohti, miten huonosti oleskelulupahakemusten käsittelyssä on ajoittain huomioitu oleskelulupaa hakevan tilanteen inhimilliset ulottuvuudet. Kolme haastateltavaa osoitti myös turhautumistaan siitä, kuinka Maahanmuuttovirasto on ulkoistanut paperittomien oleskelulupaprosesseja koskevan neuvonnan itseltään pois ja kokivat vastuun neuvonnasta siirtyneen sosiaalityölle.

On tosi huolestuttavaa, että kuinka usein jos mä kysyn mun asiakkailta, että tietääkö he miksi he ovat saaneet kielteisen oleskelulupapäätöksen, niin he eivät tiedä. Et tosi tärkeätä on sen selvittäminen hänelle. Ja senki selvittäminen, että onko siinä turvapaikkaprosessissa tullu käsiteltyä kaikki. Onko he onnistunu kertomaan siinä kaikki ja onko ne varmasti tullu oikein käsiteltyä. (H1)

Haastateltava kuvaa kohtaavansa työssään tilanteita, joissa paperittomat eivät tiedä perusteita kielteiselle oleskelulupapäätökselleen. Hän määrittelee tehtäväkseen selvittää asiakkailleen päätösten perusteet. Lisäksi hän pitää tärkeänä varmistaa, että asiakas on pystynyt kertomaan oleskelulupaprosessin aikana kaiken olennaisen ja että turvapaikkahakemus on käsitelty asianmukaisesti. Haastateltavan katse ei kohdistu ensisijaisesti asiakkaaseen itseensä vaan pikemminkin oleskelulupaprosessien menettelytapoihin. Haastateltava pyrkii Hokkasta (2014, 51) mukaillen löytämään asiakkaan tarvitsemaa muutosta kontekstista eikä asiakkaasta itsestään. Sosiaalinen asianajo perustuukin näkemykseen siitä, että ympäristön tulisi joustaa suhteessa yksilöön, eikä yksilöä tulisi vaatia muuttumaan sopeutuakseen ympäristöönsä (mt., 51). Otteesta on myös tulkittavissa, että tiedon välittämisen lisäksi haastateltava määrittelee tehtäväkseen huolehtia asiakkaan mahdollisuudesta tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omassa asiassaan. Tätä kautta hän pyrkii turvaamaan paperittomille oikeuden heidän ansaitsemaansa arvontoon.

Aineistosta nousi esille käsitys siitä, että mitä enemmän tietoa paperittomuusilmiöstä on, sitä suopeammin paperittomiin ja heidän tilanteeseensa suhtaudutaan. Osa haastateltavista kuvasi tilanteita yhteistyöstä, jossa heillä on ollut jaettu kokemus tahdosta edistää paperittomien asioita. Yhteistyö oli tapahtunut paperittomiin erikoistuneen toimijan kanssa. Muilta osin haastateltavat kuvasivat yhteistyövaikeuksien olevan työnsä keskeinen haaste. Ymmärrys paperittomuusilmiöstä vaihteli haastateltavien kuvauksissa myös sosiaalipalveluiden kesken. Myös Katiskon ja kumppaneiden (2023, 40–41) mukaan maahanmuuttoon erikoistuneiden ja muissa palveluissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden välillä esiintyy eroja suhtautumisessa paperittomuuteen, työorientaatioon ja työn tavoitteisiin.

5.2.2 Kysymys luottamuksesta

Paperittomilla on usein pelkoa viranomaisia kohtaan ja vaikeuksia luottaa siihen, että he olisivat hänen puolellaan (mt., 59). Tämän taustalla voi vaikuttaa kokemukset epäkunnioittavasta kohtelusta niin matkalla Suomeen kuin myös Suomessa eri viranomaisten taholta (Turtiainen 2018, 187). Sama ilmiö nousi esiin haastatteluissa. Usean haastateltavan näkemyksissä aikaisemmat, epäluottamusta herättäneet viranomaiskohtaamiset vaikeuttavat asiakkaan ja sosiaalityöntekijän luottamuksellisen suhteen rakentumista. Yhden haastateltavan mukaan paperittomissa on myös heitä, joilla on huonoja kokemuksia sosiaalityöntekijöiden kohtaamisista, mikä voi estää sosiaalipalveluissa asiointia uudelleen. Kaikki haastateltavat kuvasivat luottamuksen vahvistamisen olevan keskeinen osa työtään.

Siinä (työssä) korostuu sitä, et se niiden (paperittomien) tilanne on niin riskialtis ja heillä on sitä pelkoa ja luottamuspulaa olemassa. Ja virkarooli on aina virkarooli. Tuntuu et monella on tietynlainen mielikuva virkaroolissa olevista. Nii pitää korostetusti sitä salassapitovelvollisuutta tuoda esille ja kertoa siitä. Että sitte niistä ei enää tuntuis siltä ja ne vois luottaa. (H4)

Paperittomien tilanteeseen liittyvät uhkat ja luottamuksellisuuden puute korostavat sosiaalityön merkitystä luottamuksellisen suhteen rakentajana. Otteessa tulee esille paperittoman ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen liittyvä jännite, jonka haastateltava liittää viranomaisasemaansa. Hän edustaa asiakkailleen ensisijaisesti

viranomaista, ei pelkästään auttavaa tahoa. Ymmärrän ”virkaroolin” viittaavan tässä yhteydessä vallankäytölliseen positioon, joka voi herättää paperittomissa pelkoa avun epäämisestä tai käännetyksi tulemisesta. Haastateltava pyrkii purkamaan viranomaisasemaan liittyviä ennakkoluuloja korostamalla asiakkailleen salassapitovelvollisuuttaan. Tämän kautta hän vahvistaa asiakkaidensa luottamusta ja turvallisuuden tunnetta. Salassapitovelvollisuuden painottamisen voi tulkita keinona erottaa sosiaalipalvelut paperittomuutta kontrolloivista viranomaisista sekä vakuuttaa asiakkaalle, että avun hakeminen ei johda haitallisiin seurauksiin.

Kolmessa haastattelussa luottamusta kerrottiin vahvistettavan myös toimimalla paperittomien tukihenkilönä eri viranomaisten ajanvarauksilla kuten Kelassa, Poliisilla, Maahanmuuttovirastossa ja juristin tapaamisilla. Eräs haastateltava kuvasi rooliaan paperittomien ”luottohenkilönä”, jonka tehtävänä on tukea pelokkaita asiakkaitaan eri tapaamisilla ja varmistaa, että paperittomien asiat hoidetaan niissä asianmukaisesti. Yhden haastateltavan kertomuksessa luottamusta vahvistettiin varmistamalla, että paperiton saa tapaamisilla laadukkaan ja luotettavan tulkkauksen, jotta saa kerrottua asiansa oikein.

Furmanin ja kumppaneiden (2012, 178) mukaan yksi paperittomien parissa tehtävän sosiaalityön eettisistä dilemmoista liittyy siihen, ilmoitetaanko paperittomista muille viranomaisille vai noudatetaanko sosiaalityölle keskeistä luottamuksellisuuden periaatetta. Aineistossani ei esiintynyt tätä dilemmaa, vaan haastateltavat kokivat tärkeänä sen, että he eivät vaaranna asiakassuhteen luottamuksellisuutta missään tilanteessa.

Joskushan ulkomaalaispoliisi jotain tietoja haluaisi saada asiakkaista, mutta me ollaan hyvin hyvin tarkkojen sen suhteen. Mitään tietoja ei anneta, ellei oikeita lain perusteita ole. (H3)

Haastateltava kuvaa, miten paperittomien tietoja ei luovuteta poliisille ilman lainsäädännöllisiä perusteita. Tietojen luovuttaminen ei ole pyynnöstä huolimatta automaattista tai itsestään selvää, vaan sitä arvioidaan lainsäädännön ja eettisen harkinnan kautta. Sillä, että haastateltava ei vastaa ulkomaalaispoliisin tietopyyntöön, hän asettuu suojelemaan paperittomia sen sijaan, että osallistuisi maahanmuuton

kontrollointiin. Otteesta välittyy haastateltavan vahva sitoutuminen luottamuksellisuuden periaatteeseen, joka on kirjattu myös sosiaalityön eettisten periaatteiden lausuntoon (periaate 6) (IASSW AIETS 2018, 6). Luottamuksellisuuden kunnioittamisen kautta haastateltava asettaa asiakkaat ja heidän tarpeensa työnsä keskiöön (Furman ym. 2012, 178; Hermansson ym. 2022, 682).

Osa haastateltavista nosti esille huolensa poliisin mahdollisesti laajenevista tiedonsaantioikeuksista, joista hallitus on tehnyt lakiesityksensä joulukuussa 2025. Hallituksen esitys (HE 182/2025) mahdollistaisi poliisille nykyistä huomattavasti laajemmat oikeudet saada tietoa sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaiden henkilöllisyydestä ja läsnäolosta palveluissa. Erään haastateltavan huoli kohdistui ennen kaikkea siihen, mikäli lakiuudistus mahdollistaisi poliisin tiedonsaannin sosiaalipalveluiden paperittomista asiakkaista ja heidän läsnäolotiedoistaan sosiaalipalveluiden yksiköissä. Näin ollen poliisi voisi tulla noutamaan paperittoman sosiaalityön tapaamiselta. Huolenaiheena oli myös se, että tiedonsaantioikeuden laajeneminen voisi estää paperittomia hakeutumasta sosiaali- ja terveyspalveluihin.

Erään haastateltavan mukaan aktiivinen luottamuksellisuuden vahvistaminen saa paperittomat tukeutumaan ensisijaisesti sosiaalityöntekijän tarjoamaan apuun.

Tosi usein mun kokemus on se, että tuntuu, että ehkä mä oon heidän mielestä se tärkein tuki, että nyt kannattaa kysyä kaikki. (H1)

Haastateltava kuvaa kokemustaan siitä, miten hänen tarjoamansa apu saattaa olla paperittomille merkittävin turva. Haastateltavalla on käsitys siitä, että paperittomat kääntyvät hänen puoleensa monenlaisissa kysymyksissä ja avuntarpeissa. Ilmaisuihin ”nyt kannattaa kysyä kaikki” on tulkittavissa niin, että paperittomat kokevat kannattavaksi kysyä häneltä tilanteeseensa apua ja osoittavat tätä kautta luottamustaan haastateltavaa kohtaan. Luottamuksen syntymisessä keskeistä onkin se, miten paperittomien annetaan ymmärtää sosiaalityön tavoista suojella heitä ja heidän oikeuksiaan (Hermansson ym. 2022, 688).

5.2.3 Kannattelu viimesijaisena keinona

Haastatteluissa nousi laajasti esiin käsitys siitä, että tilanteissa, joissa väyliä oleskelun laillistamiseen ei ollut, sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi muodostui paperittomien hyvinvoinnin ja toimintakyvyn tukeminen siinä hetkessä. Moni haastateltava määritteli työtään ”kannatteluksi” ja ”rinnalla kulkemisena” konkreettisten keinojen ollessa vähäiset. Paperittomien tilanteet hahmottuivat aineistossa usein kaoottisina ja henkisesti raskaina. Ajallisesti pitkät oleskelulupaprosessit ja kielteisen oleskelulupapäätöksen jälkeen minimiin rajatut palvelut syventävät usein muita haasteita, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmia. Toisaalta haastateltavat kuvasivat paperittomien olevan voimavaroiltaan ja toimintakyvyiltään erilaisia ihmisiä, eikä jokaisen paperittoman tilanne näyttäytyy yhtä epätoivoisena.

Haastateltavat määrittelivät kannattelua arjen hyvinvoinnin vakauttamisena ja päivittäisen pärjäämisen tukemisena. Erään haastateltavan mukaan se tarkoitti kiireellisten avuntarpeiden kuten yösijan, sähkön, lämmityksen ja ravinnon turvaamista. Yksi haastateltavista kertoi pyrkivänsä löytämään asiakkailleen kiireellisen ja välttämättömän huolenpidon lisäksi vapaa-ajan aktiviteetteja kuten kohtaamispaikkoja tai harrastuksia. Hän kuitenkin ilmaisi niiden löytämisen olevan paperittomille vaikeaa. Lisäksi pelko käännytetyksi tulemisesta voi estää heitä osallistumasta yhteiseen toimintaan.

Kaikissa haastatteluissa kannattelu näyttäytyi kuitenkin ennen kaikkea välittämisenä ja pysähtymisenä paperittomien tilanteiden äärelle.

On tosi tärkeätä, että vaikka ei olisi juuri mitään tehtävissä eikä olisi mitään ratkaisua, niin se voi olla tosi tärkeätä sille ihmiselle, että mä oon sille olemassa ja mä otan hetken silloin kun hän haluaa tavata, niin mä voin tavata hänet ja olla hänen kanssa yhdessä siinä tilanteessa. (H3)

Haastateltava merkityksellistää työtään paperittomien tapaamisissa tapahtuvan kohtaamisen kautta. Kun järjestelmä ei ole tarjonnut yrityksistä huolimatta hyvää lopputulemaa paperittoman tilanteeseen, haastateltava kokee tärkeäksi antaa aikaansa, olla asiakkaalleen ”olemassa” ja hänen rinnallaan. Työn merkitys ei rajoitu palveluiden

tarjoamiseen tai ratkaisujen löytämiseen, vaan se kiinnittyy läsnäoloon ja tilanteen jakamiseen. Sitaatissa korostuu sosiaalityön relationaalinen ulottuvuus, jossa työ rakentuu vuorovaikutuksen kautta (ks. Metteri 2012, 41).

Haastateltavan kuvaamaa ”yhdessä” olemista voisi tulkita huolenpitoa tilanteessa, jossa järjestelmän tarjoama tuki on jäänyt puutteelliseksi. Turtiaisen (2020, 7) mukaan jokainen ihminen tarvitsee huolenpitoa kokeakseen turvallisuutta ja autonomiaa. Sosiaali- ja terveyspalvelut ymmärretään institutionaalisena huolenpitoa, mutta paperittomien jäädessä monien julkisten palveluiden huolenpidon ja tunnustusten katveeseen yksittäisten empatiaa ja välittämistä osoittavien työntekijöiden merkitys korostuu. Koska paperittomien huolenpito ei ole poliittisen keskustelun keskiössä, heidän tunnustamisensa sosiaalityössä näyttäytyy samalla myös ihmisoikeuksien puolustamisena. (Mt., 7, 10.)

Useassa haastattelussa paperittomien ihmisarvoinen kohtaaminen miellettiin tärkeänä kannattelun välineenä. Eräs haastateltava liitti tärkeäksi osaksi työtään pyrkimyksen luoda aktiivisesti kohtauksia, joissa paperittomat tulevat nähdyksi arvokkaina yksilöinä eikä hallinnollisen asemansa kautta.

Siinä (työssä) korostu sellanen, et yritti tehdä niistä tilanteista semmosia, että voitaisiinko me istua jossain missä me voidaan katsoa toisiamme ja ei ole mitään lasiseiniä välissä ja sanottais käsipäivää. Jotenkin kohtaisi silleen, että ihmisiä tässä ollaan molemmat. Että minä olen sosiaalityöntekijä ihminen ihmiselle ja hänen (paperittoman) kanssaan elän tässä maailmassa. (H2)

Haastateltava kokee tärkeäksi rakentaa asiakaskohtaukset niin, että hän sosiaalityöntekijänä kohtaa paperittoman tasavertaisesti. Haastateltava purkaa institutionaalisia rajoja hänen ja paperittoman väliltä kiinnittämällä huomiota vuorovaikutustilanteen laatuun kuten siihen, miten ja missä tapaaminen toteutuu. ”Lasiseinän” voi tulkita vertauskuvana etäisyydestä ja hierarkiasta, jota viranomaiskontaktiin usein liittyy, ja mitä haastateltava pyrkii välttämään. Kuvauksessa kohtaukset ei perustu valtasuhteeseen vaan yhteiseen ihmisyyteen, jossa hallinnollinen ja lainsäädännöllinen status ei määrittele ihmisen arvoa. Myös Mapp ynnä muut (2019) jäsentävät ihmisarvon kunnioittamisen konkretisoituvan sosiaalityön käytännössä juuri siinä, miten ammattilaiset ymmärtävät ihmiset ja toimivat heidän

kanssaan. Ihmisarvon kunnioittaminen ilmenee asiakkaan näkemisenä täysivaltaisena ihmisenä, jolla on vahvuuksia, kykyjä ja potentiaalia. Suhtautuminen asiakkaaseen avuttomana tai rikkonaisena sen sijaan epäinhimillistäisi hänet. (Mapp ym. 2019, 263.)

Ihmisarvon kunnioitus todentui haastateltavien näkemyksissä myös hyväksyvänä asenteena paperittomuutta kohtaan. Yksi haastateltava nosti esille näkökulman siitä, miten paperittomuus on olosuhteena haastavin paperittomalle itselleen, eikä sosiaalityöntekijän tulisi vaikeuttaa tilannetta entisestään ”läksyttämällä” paperittomuudesta. Toinen haastateltava perusteli yhteneväistä näkökulmaansa sillä, että vaikka paperittomuus näyttäytyisi näennäisesti itse päätetyltä ja vapaaehtoiselta, niin muuta vaihtoehtoa ei ole välttämättä ollut.

Osa haastateltavista kuvasi toivon luomisen vahvistavan paperittomien voimavaroja ja kannattelevan heitä siinä hetkessä. Toivon luominen näyttäytyi pienenkin positiivisen asian löytämisenä paperittoman elämäntilanteesta ja sen ääneen sanoittamisena. Haastateltavien kuvauksissa toivo jäsenyi keinona tukea paperittomien selviytymistä tilanteista, joihin ei ollut mahdollista löytää toivottua ratkaisua. Myös Boddyn ynnä muiden mukaan (2018, 588–589) toivo voi antaa sosiaalityön asiakkaille keinon kuvitella parempaa tulevaisuutta, kyvyn selviytyä, lisätä mielenrauhaa sekä voimavaroja käsitellä epätoivoa ja vastoinkäymisiä nykyhetkessä.

6 Johtopäätökset

6.1 Analyysistä päätelmiin

Tutkielmassa olen tarkastellut julkisen sektorin sosiaalityötä paperittomien parissa. Olen pyrkinyt tuottamaan tietoa siitä, miten paperittomien parissa työskentelevät tai aikaisemmin työskennelleet sosiaalityöntekijät tulkitsevat ja merkityksellistävät työtään. Tutkimustehtävään vastaaminen on jakautunut kahteen pääteemaan. Ensin olen tarkastellut sosiaalityön toimintaympäristöjä, jotka haastateltavien kertomuksissa raamittavat keskeisesti heidän työtään ja vaikuttavat heidän mahdollisuuksiinsa tukea paperittomia. Sen jälkeen olen avannut haastateltavien tulkintoja sosiaalityön roolista ja tehtävästä toimintaympäristöjen asettamissa reunaehdoissa. Analyysi osoittaa, että sosiaalityöhön paperittomien parissa liittyy ongelmallisia reunaehdoja, jotka kaventavat sosiaalityöntekijöiden keinoja parantaa paperittomien tilanteita ja työskennellä ihmisoikeusperustaisesti. Samalla tuloksista on nähtävissä se, miten haastateltavien tulkinnoissa sosiaalityön ydintehtäväksi muodostuu paperittomien ihmisarvon tunnustaminen ja heidän oikeuksiensa puolustaminen.

Toimintaympäristöjen tarkastelu osoittaa haastateltavien tulkitsevan työtään paikkana, jossa globaalit ilmiöt ja paikallinen sosiaalityö kohtaavat. Paikallisen sosiaalityön mahdollisuudet vastata paperittomien ylirajaisiin haasteisiin näyttäytyivät aineiston perusteella rajallisina; sosiaalityöntekijät eivät voi tarjota asiakkailleen sellaista apua, mitä he kipeimmin tarvitsisivat. Sosiaalityöhön paperittomien parissa syntyy globaalin ja paikallisen välinen jännite, jossa sosiaalityöntekijät tukevat paperittomia samalla kun he kohtaavat keinottomuutta vaikuttaa paperittomuutta tuottaviin globaaleihin prosesseihin.

Paperittomuusilmiön kiinnittyminen globaaleihin ihmisoikeuskysymyksiin korostaa tarvetta vahvistaa ymmärrystä ihmisoikeuksista erottamattomina. Valtioiden välillä liikkumisen ei tulisi heikentää ihmisoikeuksien toteutumista. Samalla se tuo esille tarpeen sisällyttää ihmisoikeudet vahvemmin osaksi sosiaalityöntekijöiden työvälineistöä asiakkaiden puolustamisessa. Myös Jönssonin (2014, 35) tutkimus

osoittaa, että globalisaation myötä sosiaalityön kansallista perustaa tulisi uudistaa niin, että ala ymmärtäisi itsensä vahvemmin ihmisoikeusammattina. Lisäksi sosiaalisten ongelmien tarkastelussa olisi tarkoituksenmukaista huomioida paremmin niiden globaalit ulottuvuudet (Jönsson 2014, 35).

Analyysi tekee näkyväksi sen, miten kiristyneet maahanmuuttopoliittiset linjaukset paitsi tuottavat paperittomuutta myös vaikeuttavat sosiaalityön keinoja ratkaista paperittomien tilanteita pitkällä aikavälillä. Sosiaalityö paperittomien avuntarpeiden ja maahanmuuttopolitiikan rajapinnoilla muodostaa tilanteen, jossa sosiaalityön ihmisoikeusperinne joutuu ristiriitaan kansallisen lainsäädännön kanssa. Jännitteeseen suhteeseen asettuvat paperittomien tarpeet, sosiaalityön eettiset periaatteet ja kansallinen lainsäädäntö. Myös Furman ja kumppanit (2013, 144) esittävät, kuinka maahanmuuttopoliittiset käytännöt haastavat sosiaalityön toteuttamista muodostamalla ristiriidan paperittomille tarjottavien palveluiden ja heidän todellisten tulentarpeidensa välille. Tämä ristiriita vaikeuttaa sosiaalityön mahdollisuuksia toteuttaa eettistä tehtäväänsä, jonka lähtökohtana on palveluiden tarjoaminen kaikille niitä tarvitseville. Sosiaalityön ammattikuntana tulisikin tunnistaa vallalla olevan maahanmuuttopolitiikan vaikutukset palveluiden tarjoamiseen ja toimia aktiivisesti asiakkaidensa kannalta epäsuotuisaa maahanmuuttopolitiikkaa vastaan. Näin sosiaalityössä voitaisiin edistää asiakkaiden oikeuksien toteutumista ja vahvistaa oman eettisen perustehtävän mukaista toimintaa.

Haastateltavien kuvausten perusteella he sopeutuivat työskentelemään maahanmuuttopolitiikan ja kansallisen lainsäädännön ehdoilla sen sijaan, että olisivat vastustaneet niitä. Tämä kertoo siitä, kuinka eettisten periaatteiden asettaminen viranomaislojaliteetin edelle vaatisi sosiaalityössä kohtuuttoman paljon rohkeutta. Samanaikaisesti se tekee näkyväksi sosiaalityön keinottomuuden ihmisten asemaa ja oikeuksia määrittävän lainsäädännön edessä sekä resurssien puutteen toteuttaa riittävästi rakenteellista sosiaalityötä. Jo sosiaalityön historiallisia juuria tarkasteltaessa käy ilmi, että ihmisoikeuksien puolustaminen vastoin hallintojärjestelmiä ei ole helppoa. Ifen (2012, 55) mukaan useat sosiaalityöntekijät ovat ihmisoikeuksien puolustamisen seurauksena joutuneet itse ihmisoikeusloukkausten kohteeksi. Sosiaalityöntekijöitä on historian saatossa pidätetty ja vangittu ilman oikeuden käsittelyä (mt., 55). Staub-

Bernasconi (2016, 41) arvelee maailmassa olevan vielä useita sosiaalityöntekijöitä, jotka menettävät työnsä suojellakseen asiakkaidensa oikeuksia. Tämän myötä herää kysymys siitä, palveleeko julkisen sektorin sosiaalityö ihmisoikeusjuuristaan huolimatta syrjintää tuottavia käytäntöjä. Entä ovatko sosiaalityön arvot ja etiikka liian vaikeasti sovitettavissa julkisen palvelujärjestelmän institutionaalisiin ehtoihin?

Analyysi osoittaa, miten sosiaalityötä paperittomien parissa raamittaa keskeisesti myös organisaation linjaukset ja esihenkilön suhtautumistapa paperittomien auttamiseen. Ilmiö on tunnistettu laajasti kansainvälisessä sosiaalityön ja paperittomuuden välisen suhteen tutkimuksessa (esim. Furman ym. 2012, 179; Machin & Shardlow 2022, 5048; Jönsson 2014). Välttämättömän avun arviointiin liittyvät eettiset ristiriidat suhteessa organisaation linjauksiin vaikuttivat osalla haastateltavista kokonaisvaltaisesti heidän kokemukseensa työstään. Toisille ne näyttäytyivät arvoriistiriitoina, joiden kanssa tuli toimeen. Haastateltavat kuvasivat keskenään erilaisia toimintastrategioita ristiriidan käsittelyyn. Organisaation linjaukset, esihenkilötyö ja yksittäisen sosiaalityöntekijän työote vaikuttavat siihen, millaiseksi paperittomille kuuluva välttämätön apu muodostuu. Tämä eriarvoistaa paperittomia keskenään sen mukaan missä organisaatiossa he asioivat ja minkälaisen sosiaalityöntekijän he kohtaavat. Harkinnanvaraisten päätösten kyseenalaiseksi joutuminen organisaatiossa kaventaa sosiaalityöntekijöiden professionaalista päätös- ja harkintavaltaa sekä haastaa ihmisoikeusperustaista työskentelyä.

Toimintaympäristöjen asettamista reunaehdoista huolimatta haastateltavat pyrkivät aktiivisesti puolustamaan paperittomille kuuluvia oikeuksia palvelujärjestelmän sisällä. Työ merkityksellistyi asianajollisen tehtävän kautta paperittomien sosiaalisten oikeuksien kuten palveluiden ja etuuksien saannin turvaamisena sekä palvelujärjestelmän sisällä piilevien, paperittomia ulossulkevien käytäntöjen ja asenteiden haastamisena. Asianajo ei ilmene vain asiakkaiden neuvontana, vaan aktiivisena neuvotteluna paperittomien ihmisoikeuksista muissa palveluissa (ks. Hokkanen 2014, 48). Tulos kertoo siitä, että vaikka sosiaalityöhön kohdistuu ulkopuolelta kontrollia, se on omaksunut roolinsa asiakkaidensa ihmisoikeuksia ajavana viranomaisena (ks. McPherson 2015, 600; Ife 2012, 55). Sosiaalityö paperittomien parissa on myös aikaisemmassa tutkimuksessa hahmotettu asiakkaiden oikeuksien

tunnistamisena, niiden toteutumisen turvaamisena ja yleiseen tietoisuuteen saattamisena (Turtiainen 2017, 213). Tutkielmani analyysissä paperittomien oikeudet välttämättömään ja kiireelliseen avunsaantiin näyttäytyivät palvelujärjestelmässä häilyvinä, mikä luo tarpeen niiden selkeyttämiseksi paperittomien oikeudenmukaisen ja tasavertaisen kohtelun turvaamiseksi.

Haastateltavat merkityksellistivät työtään myös paperittomien kannattelun ja arjessa selviytymisen tukemisen kautta. Välttämättömien ja kiireellisten palveluiden takaamisen lisäksi kannattelu määrittyi kohtaamisena, josta huokuu välittäminen, huolenpito ja toivon luominen. Ennen kaikkea kannattelu tehtävä jäsenyi paperittomien ihmisarvon tunnustamisena. Metteriä (2012, 233) siteeraten vaikeissa tilanteissa, kun ratkaisuja ei löydy, apua tarvitsevaa tukee ennen kaikkea se, että järjestelmästä löytyy joku, joka kuuntelee ja kulkee vierellä. Analyysissä esiin noussut luottamuksen vahvistaminen voidaan nähdä keinona vastata luottamuspulaan, jota paperittomat usein kokevat suhteessa viranomaisiin. Salassapitovelvollisuuden korostaminen, paperittomien tukeminen muiden viranomaisten tapaamisilla sekä Poliisin tietopyyntöihin vastaamatta jättäminen ovat osoituksia siitä, kuinka haastateltavat asettuivat paperittomien luottamuksellisiksi rinnallakulkijoiksi. Paperittomien turvautuminen sosiaalityön tukeen voidaan tulkita luottamuksena suhteessa sosiaalityöntekijöihin. Tulosten perusteella sosiaalityöntekijät asemoituvat viranomaisverkostossa luottamusta herättäviksi toimijoiksi sen sijaan, että heidät liitettäisiin maahanmuuttoa kontrolloiviin viranomaisiin.

Paperittomien kannattelu ja luottamuksen vahvistaminen muistuttavat kumppanuuteen perustuvan sosiaalityön orientaatiosta. Sipilän (2011, 52) mukaan kumppanuuteen perustuvan sosiaalityön ytimessä on se, että asiakas voi aidosti luottaa sosiaalityöntekijän apuun. Kumppanuuteen nojaavassa sosiaalityössä korostuu luottamuksen rakentamisen lisäksi asiakkaan kuunteleminen (mt., 52). Asiakas ja sosiaalityöntekijä voivat näyttäytyä samaan suuntaan katsovina positioidensa erilaisuudesta huolimatta (Hokkanen 2013, 56), mikä välittyi myös tutkielmani haastateltavien tulkinnoissa.

Sosiaalityöntekijöiden kokemusten tarkastelu tekee kaiken kaikkiaan näkyväksi sen, miten globaalin järjestelmän, maahanmuuttopolitiikan ja lainsäädännön sekä organisaation toimintatapojen kontrollista huolimatta sosiaalityön ytimessä nähdään ihminen, joka ansaitsee tulla kohdatuksi arvokkaasti, ja jonka avuntarve tulee huomioituksi. Paperittomia tukiessaan sosiaalityöntekijät pyrkivät korjaamaan yksilöiden tilanteissa niitä ongelmia, joita maailmanpoliittiset- ja yhteiskunnalliset rakenteet ovat tuottaneet. Tämän lisäksi tarvitaan ihmisoikeusorientoituneita sosiaalityöntekijöitä takaamaan, että paperittomien niukat lakisääteiset oikeudet ja ihmisarvoisen elämän edellytykset tulevat palvelujärjestelmässä toteutuneeksi. Sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksien rajallisuudesta huolimatta heillä on kyky ja tahto työskennellä ihmisten arvoa ja oikeuksia kunnioittavalla tavalla.

6.2 Ääni tutkimusprosessille

Tutkielman tekeminen on ollut lähelle pääsemistä haastateltavien kokemuksiin ja tulkintoihin työstään. Pidän tutkielman vahvuutena sitä, että se mahdollisti ensikäden tiedon tarkastelun paperittomien parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Haastattelut tarjosivat arvokkaan kosketuspinnan siihen, miten paperittomia kohdanneet sosiaalityöntekijät itse työnsä kokevat ja millaisia tulkintoja he sille antavat. Jokaisen haastateltavan kokemus oli tiedonmuodostuksen kannalta merkityksellinen. Haastateltavien analyyttinen, moniulotteinen ja ajatuksia herättävä kerronta loi edellytykset vastata tutkimustehtävään onnistuneesti.

Haastateltavat olivat tutkimuskohteeni asiantuntijoita, joita tutkielman tekijänä kuuntelin ja joiden kerronnan kautta tieto rakentui. Toivon tutkielmani toimivan kanavana heidän äänilleen, jotka toimivat marginaalisen asiakasryhmän oikeuksien edistäjänä ja joiden auttamisen mahdollisuuksia rajoitetaan nyt kovalla kädellä. Tahdon osaltani auttaa pitämään mielessä sosiaalityön ihmisoikeusperinteen, jota ei soisi unohtettavan erityisesti aikana, jolloin ihmisoikeudet näyttävät jäävän jumiin talousorientoituneen, ja paikoin jopa rassistisia piirteitä omaksuvan byrokratian rattaisiin.

Olen samalla pyrkinyt tekemään näkyväksi yhteiskunnallisen ilmiön, jossa oleskeluoikeutta vailla olevien ihmisarvo kyseenalaistetaan ja sosiaalisia oikeuksia rajoitetaan. Tarkoitukseni on ollut lisätä ymmärrystä paperittomuusilmiöstä, paperittomuuden syntymekanismeista sekä paperittomien yhteiskunnallisen aseman hauraudesta. Kuten Hautala (2021) toteaa, sosiaalityön tulee pitää ääntä niiden ihmisten puolesta, jotka joutuvat syrjivän politiikan kohteeksi sekä tuoda heille oikeutta niin sosiaalityön käytännössä kuin sen tutkimuksessa. Uskon ymmärryksen syvenemisen lisäävän yhteiskunnallista keskustelua paperittomien elinolosuhteista ja siihen puuttumisesta. Toivonkin, että tutkielman tuottama tieto on merkityksellistä niin sosiaalityölle kuin yhteiskunnallisesti.

Tutkimusprosessi on ollut myös minulle ammatillisesti tärkeä kurkistus sosiaalityön alueeseen, joka on kiehtonut minua pitkään. Minua on askarruttanut sosiaalityön kysymykset oikeudettomassa asemassa olevien siirtolaisten tarpeisiin vastaamisesta, sosiaalityön ja paperittomuuden välisestä suhteesta sekä sosiaalityön ihmisoikeusperinteen suhteutumisesta paperittomien tukemiseen. Tutkielman kautta koin pääseväni kysymyksiäni lähelle, minkä koen jo itsessään arvokkaana.

Tutkielman tulosten esittelystä voi kuitenkin huomata, miten pro gradu -tutkielman laajuus ei mahdollistanut aineiston perustavanlaatuista analysointia. Jätin analyysin ulkopuolelle monia tärkeitä asioita. Aineiston avulla olisi voinut tutkia sosiaalityöntekijöiden tietotarpeita paperittomien tehokkaamman tukemisen mahdollistamiseksi tai paperittomien asunnottomuuskysymyksiä osana sosiaalityön tehtävää. Lisäksi aineisto olisi mahdollistanut pro gradu -tutkielman laatimisen siitä, miten sosiaalityöntekijät määrittävät paperittomuutta. Tämän lisäksi väitän, että kaikkea en osannut aineistosta edes havaita.

Analyysin perusteella ei ole mahdollista tehdä yleistettäviä päätelmiä siitä, millaisia tulkintoja ja merkityksiä paperittomien parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät työlleen antavat. Tutkielma antaa näkymän viiden sosiaalityöntekijän näkökulmaan. Olisin mielelläni rakentanut laajemman aineiston, mutta kuten luvussa 4.3 olen todennut, haastateltavien tavoittaminen osoittautui haastavaksi. Tätä voi osaltaan selittää se, että paperittomat muodostavat sosiaalityössä pienen asiakasryhmän, minkä

vuoksi myös heitä kohdanneiden sosiaalityöntekijöiden joukko on suppea. Lisäksi huomionarvoista on se, että valtaosa haastateltavista oli keskittynyt työskentelemään paperittomien parissa ja olivat siten perehtyneet ilmiöön. Heidän kerronnastaan välittyi paperittomuutta koskeva asiantuntijuus ja kiinnostus aihetta kohtaan. Tutkielman tulokset olisivat voineet näyttäytyä varsin erilaisina, mikäli aineisto olisi kattanut laajemmin myös sellaisia sosiaalityöntekijöitä, joille paperittomuus on ilmiönä vähemmän tuttu.

Tutkimusprosessin aikana kiinnitin huomiota siihen, miten niukasti paperittomuuteen liittyviä sosiaalityön kysymyksiä on tutkittu etenkin suomalaisen sosiaalityön tutkimuksessa. Ravisuttavaa oli huomata, kuinka vaikeaa eettisesti kestävä sosiaalityö on tilanteissa, joissa asiakkaana on paperiton. Kysymys ansaitsisi tulla paremmin nähdyksi suomalaisen sosiaalityön kentällä. Tärkeää olisi myös tarkastella sosiaalityön mahdollisuuksia vastata paperittomien moninaisiin sosiaalisiin ongelmiin kuten päihde- ja mielenterveyshaasteisiin, vammaisuuteen sekä sukupuoleen ja naisten asemaan liittyviin kysymyksiin. Tällaisen tutkimuksen avulla voitaisiin lisätä ymmärrystä siitä, miten paperittomat kohdataan sosiaalipalveluissa kokonaisvaltaisina ihmisinä ja kuinka paperittomuuden rinnalla vaikuttavat muut haasteet huomioidaan palveluissa. Merkittävä tutkimuskatve liittyy myös ihmiskaupan ja paperittomuuden välisiin kytköksiin. Tarvittaisiin lisää tietoa siitä, miten sosiaalityössä tunnistetaan hyväksikäytön ja riiston eri muotoja, ja millaisia keinoja sosiaalityöllä on puuttua niihin. Lisäksi olisi tarkoituksenmukaista tutkia sitä, tukeeko yksilökeskeinen sosiaalityö riittävästi paperittomia yhteiskunnassa, jossa yhteisöllisen työn rakenteet ovat verrattaen vähäiset.

Lähteet

- Ahonen, Talvikki & Kallius, Annastiina (2019) Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 89–114. <https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2019/12/t-02-isbn-978-952-7167-60-1-turvapaikanhaku-ja-pakolaisuus-suomessa.pdf>. Viitattu 6.10.2025.
- Alastalo, Maria & Åkerman, Maria & Vaittinen, Tiina (2017) Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvaara & Anna Liisa Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 214–232.
- Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino. 3. uudistettu painos. 1. painos 1993.
- Bloch, Alice & Sigona, Nando & Zetter, Roger (2014) *Sans Papiers. The Social and economic lives of young undocumented migrants*. Lontoo: Pluto press. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/54142/external_content.pdf?sequence=1. Viitattu 15.12.2025.
- Blus, Anna (2013) Beyond the Walls of Paper. Undocumented Migrants, the Border and Human Rights. *European Journal of Migration and Law* 15(4), 413–446. <https://doi.org/10.1163/15718166-00002043>. Viitattu 20.4.2026.
- Boddy, Jennifer & O’Leary, Patrick & Tsui, Ming-sum & Pak, Chui-man & Wang, Duu-Chiang (2018) Inspiring hope through social work practice. *International Social Work* 61(4), 587–599. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020872817706408>. Viitattu 13.6.2026.
- Dominelli, Lena (2010a) Globalization, contemporary challenges and social work practice. *International Social Work* 53(5), 599–612. <https://doi.org/10.1177/0020872810371201>. Viitattu 20.5.2026.
- Dominelli, Lena (2010b) *Social work in a globalizing world*. Cambridge: Polity.
- Elfving, Eeva & Kärkkäinen, Sari (2018) Sosiaalityön asiantuntijuus vastaanottopalveluissa. *Janus* 26 (4), 361–369. <https://journal.fi/janus/article/view/76454/38332>. Viitattu 20.5.2026.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Estrada-Tanck, Dorothy (2013) Human Security and the Human Rights of Undocumented Migrants: Systemic Vulnerabilities and Obligations of Protection. *European journal of social security* 15(2), 151–170. <https://doi.org/10.1177/138826271301500203>. Viitattu 1.4.2026.
- Furman, Rich & Ackerman, Alissa R. & Loya, Melody & Jones, Susanna & Nalini, Negi (2012) The Criminalization of Immigration: Value Conflicts for the Social Work Profession. *The Journal of Sociology & Social Welfare* 39 (1), 169–185. <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3654&context=jssw&httpsredir=1&referer=>. Viitattu 15.2.2026.
- Furman, Rich & Langer, Carol L. & Sanchez, Thomas Wayne & Nalini, Junko Negi (2013) A qualitative study of immigration policy and practice dilemmas for social work students. *Journal of Social Work Education* 43 (1), 133–146. <https://www.tandfonline->

- com.ezproxy.ulapland.fi/doi/pdf/10.5175/JSWE.2007.200500532?needAccess=true. Viitattu 15.2.2026.
- Harrikari, Timo (2021) Tutkimusstrategia. Lapin yliopiston sosiaalityön pro gradu -ryhmät, 2025–2026. Luento. Lapin Yliopisto.
- Hautala, Sanna (2021) Sensitiiviset tutkimusaiheet ja tutkimuksen eettiset ratkaisut. Lapin yliopiston sosiaalityön pro gradu -ryhmät, 2025–2026. Luento. Lapin Yliopisto.
- HE 143/2024 (2024) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta. <https://www.finlex.fi/fi/hallituksen-esitykset/2024/143>. Viitattu 13.11.2025.
- HE 50/2025 (2025) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi. https://www.finlex.fi/fi/hallituksen-esitykset/2025/50#OT1_OT1_OT0_OT4. Viitattu 15.12.2025.
- HE 182/2025 (2025) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi poliisilain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi. <https://www.finlex.fi/fi/hallituksen-esitykset/2025/182>. Viitattu 10.5.2026.
- Hermansson, Linus & Lundberg, Anna & Gruber, Sabine & Jolly, Andrew & Lind, Jacob & Righard, Erica & Scott, Hanna (2022) Firewalls: A necessary tool to enable social rights for undocumented migrants in social work. *International Social Work* 65 (4), 678–692. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0020872820924454>. Viitattu 12.6.2026.
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirvonen, Ari Juhani (2017) Paperittomat: Osattomuuden kriminalisointi. *Oikeus* 46 (2), 156–162. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/5a45e11c-2e6e-442e-b08d-11b57a9f204b/content>. Viitattu 14.11.2025.
- Hokkanen, Liisa (2013) Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Asta Niskala & Merja Laitinen (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 55–86.
- Hokkanen, Liisa (2014) Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61787/Hokkanen_ActaE%20145pdfA.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 12.5.2026.
- Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna & Aho, Anna Liisa (2017) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Hyppönen, Pinja & Lindroos, Mikaela (2020) Paperittomien sosiaalipalvelut Helsingissä. Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala. Helsinki: Maahanmuuttoyksikkö. <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/sosiaalinen-raportti-paperittomien-palvelut.pdf>. Viitattu 15.10.2025.
- IASSW AIETS (2018) Global social work statement of ethical principles. <https://www.iassw-aiets.org//wp-content/uploads/2023/06/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-01-English.pdf>. Viitattu 15.11.2025.
- Ife, Jim (2010) Local and global practice: Relocating social work as a human rights profession in the new global order. *European Journal of Social Work* 4 (1), 5–15. <https://doi.org/10.1080/714052835>. Viitattu 11.5.2026.

- Ife, Jim (2012) *Human Rights and Social Work: Towards rights-based practice*. New York: Cambridge University Press. 3. uudistettu painos. 1. painos 2001.
- Ihmisoikeusliitto (2026a) Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. <https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet/taloudelliset-sosiaaliset-ja-sivistykselliset-oikeudet/>. Viitattu 18.5.2026.
- Ihmisoikeusliitto (2026b) Kansalais- ja poliittiset oikeudet. <https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet/kansalais-ja-poliittiset-oikeudet/>. Viitattu 18.5.2026.
- International Federation of Social Workers (2025) Global social work statement of ethical principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>. Viitattu 15.2.2026.
- Jauhiainen, Jussi S. & Gadd, Katri & Jokela, Justus 2018: *Paperittomat Suomessa 2017*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisu no.8. Turku: Turun yliopisto. https://www.researchgate.net/publication/322702535_UNDOCUMENTED_MIGRANTS_IN_FINLAND_IN_2017_PAPERITTOMAT_SUOMESSA_2017. Viitattu 18.10.2025.
- Juvonen, Tuula (2017) *Sisäpiirihaastattelu*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvaara & Anna Liisa Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 398–410.
- Jönsson, Jessica H. (2014) Local reactions to global problems: Undocumented immigrants and social work. *The British Journal of Social Work* 44 (1), 31–52. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu042>. Viitattu 29.10.2025.
- Kalm-Akubardia, Maija (2024) *Pitkäaikaispaperittomien Moskova: Etnografinen tutkimus valtiovallan vaikutuksista paperittomien toimintamahdollisuuksiin*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/a4437763-72c7-4bdc-8d3b-0f28fb6dab69/content>. Viitattu 13.12.2025. Viitattu 16.2.2026.
- Katisko, Marja & Kalm-Akubardia, Maija (2021) *Vallan ulottuvuudet sosiaalialan työssä paperittomien parissa*. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki: Diak puheenvuoro 38. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/502358/DIAK_Puheenvuoro_38_web.pdf?sequence=5&isAllowed=y. Viitattu 10.10.2025.
- Katisko, Marja & Annala, Iiris & Kalm-Akubardia, Maija & Kynsilehto, Anitta & Marucco, Camilla & Pehkonen-Elmi, Tuula & Viljanen, Katriina (2023) *Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:6. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164606/VNT_EAS_2023_6.pdf?seq. Viitattu 30.10.2025.
- Juhila, Kirsi (2021) *Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. Viitattu 21.11.2025.
- Keskimäki, Ilmo & Nykänen, Eeva & Kuusio, Hannamaria (2014) *Paperittomien terveyspalvelut Suomessa*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-156-3>. Viitattu 2.12.2025.
- Kronman, Jenny & Jönsson, Jessica H. (2020) We Are Here: Undocumented migrants and activism as resistance. *Critical and radical social work* 8(3), 371–387. <https://doi.org/10.1332/204986020X15973179136935>. Viitattu 20.5.2026.

- Kuronen, Marjo (2022). Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja nais erityyisen käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsenyyksiä.* Tampere: Vastapaino, 55–84. https://cris.tuni.fi/ws/portalfiles/portal/77049567/Sosiaalityo_yhteiskunnan_marginaaleissa.pdf. Viitattu 28.9.2025.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021). <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2021/612>.
- Leppäkorpi, Mervi (2015) Oikeudettomassa asemassa olevat siirtolaiset kolmannen sektorin asiakkaina. Näkökulmia tapausesimerkin kautta. *Kansalaisyhteiskunta* 1, 74–96. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_51417. Viitattu 25.9.2025.
- Lindh, Jari (2021) Tutkimuksen metodologiset valinnat. Lapin yliopiston sosiaalityön pro gradu -ryhmät, 2025–2026. Luento. Lapin Yliopisto.
- Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvaara & Anna Liisa Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja.* Tampere: Vastapaino, 287–296.
- Maahanmuuttovirasto (2025) Tilastot. <https://tilastot.migri.fi/#decisions?start=552&end=563>. Viitattu 1.11.2025.
- Machin, Helen E. & Shardlow, Steven M. (2022) The Construction of Character in Social Work Narratives of Practice with Undocumented Migrants. *British Journal of Social Work* 52 (8), 5045–5065. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac105>. Viitattu 28.9.2025.
- Mapp, Susan & McPherson, Jane & Androff, David & Gatenio Gabel, Shirley (2019) Social Work is a Human Rights Profession. *Social work (New York)* 64(3), 259-269. <https://doi.org/10.1093/sw/swz023>. Viitattu 20.5.2026.
- McPherson, Jane (2015) Human rights practice in social work. A US social worker looks to Brazil for leadership. *European Journal of Social Work* 18 (4), 599-612. <https://www.tandfonline-com.ezproxy.ulapland.fi/doi/pdf/10.1080/13691457.2014.947245?needAccess=true>. Viitattu 20.5.2026.
- McPherson, Jane & Siebert, Carl F. & Siebert, Darcy Clay (2017) Measuring Rights-Based Perspectives: A Validation of the Human Rights Lens in Social Work Scale. *Journal of the Society for Social Work and Research* 8(2), 233-257. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/692017>. Viitattu 26.5.2026.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66973/978-951-44-8956-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 10.10.2025.
- Mikkola, Matti (2017) Euroopan sosiaaliset ihmisoikeudet ja Suomi. Teoksessa Eeva Nykänen, Laura Kallioma-Puha & Yrjö Mattila (toim.) *Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen.* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 28–46. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-781-7>. Viitattu 18.5.2026.
- Mikkola, Sirkka (2019) Paperittomuutta voi vähentää vain tietoa ja tukea tarjoamalla. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Janus* 27 (1), 79–87. <https://journal.fi/janus/article/view/70032/40490>. Viitattu 25.10.2025.
- Nykänen, Eeva & Kallioma-Puha, Laura (2017) Johdanto. *Sosiaalisista oikeuksista.* Teoksessa Eeva Nykänen, Laura Kallioma-Puha & Yrjö Mattila (toim.) *Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen.* Helsinki: Terveiden ja

- hyvinvoinnin laitos, 7–14. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-781-7>. Viitattu 24.11.2025.
- Pakolaisneuvonta (2025) Paperittomat. <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/paperittomat/>. Viitattu 29.10.2025.
- PeL Suomen perustuslaki (1999/731). <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/731>.
- Peltola, Taru (2007) Empirian ja teorian vuoropuhelu. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus, 111–129.
- Poliisi (2026) Ulkomaalaisvalvonta. <https://poliisi.fi/ulkomaalaisvalvonta>. Viitattu 13.2.2026.
- Puumala, Eeva & Kynsilehto, Anitta (2017) Turvapaikanhakijoiden ja paperittomien haastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 357–377.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi & Räsänen, Jenni-Mari (2022) Koti hyvinvointityön ja haavoittuvuuden kohtaamisen ympäristönä. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere: Tampere University Press, 7–22. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-038-0>. Viitattu 20.10.2025.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänen-Fomin Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja Etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Jäppinen, Maija & Metteri, Anna & Ranta-Tyrkkö, Satu (2017) Kansainvälinen, ylijäräinen, globaali sosiaalityö – juuria, katkoksia, uusia alkuja. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen Sosiaalityö: Käsitteitä, Käytäntöjä Ja Kehityskulkuja. Tallinna: United Press Global, 9–37.
- Raunio, Kyösti (2014) Gradun hyvät käytännöt. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8434-6>. Viitattu 5.5.2026.
- Rautiainen, Pauli (2017) Sosiaaliset oikeudet ihmisoikeuksina. Teoksessa Eeva Nykänen, Laura Kalliomaa-Puha & Yrjö Mattila (toim.) Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 16–27. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-781-7>. Viitattu 24.11.2025.
- Ruuskanen, Petri & Selander, Kirsikka & Anttila, Timo (2013) Palkkatyössä kolmannella sektorilla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Edita Publishing Oy. <https://tem.fi/documents/1410877/2864661/Palkkaty%C3%B6ss%C3%A4+kolmannella+sektorilla+27062013.pdf>. Viitattu 10.10.2025.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Johdanto: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Prijo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Salo, Ulla-Maija (2015) Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen Sanna & Riitta Högbäck (toim.) Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Tampere University Press, 166–190. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9786-5>. Viitattu 25.4.2026.

- Shaw, Ian (2016) Social Work Science. New York: Columbia University Press.
- SHL Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2014/1301>.
- Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. <https://erepo.uef.fi/server/api/core/bitstreams/cc588d77-637e-4c0c-9efd-9e285caf117d/content>. Viitattu 12.6.2026.
- Sisäministeriö (2021) Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastainen toimintaohjelma vuosille 2021–2024 - pois varjoyhteiskunnasta. Helsinki: Sisäministeriön julkaisuja 9. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/7f0ea421-2fc3-44f1-a5ae-e2acd5d0586c/content>. Viitattu 11.12.2025.
- Sisäministeriö (2022) Selvitys mahdollisista kansallisista ratkaisuista maassa ilman oleskeluoikeutta olevien tilanteeseen. Helsinki: Sisäministeriön julkaisuja 16. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-545-7>. Viitattu 10.12.2025.
- Sisäministeriö (2025) Hallitusohjelman uudistukset maahanmuuttopolitiikkaan. <https://intermin.fi/maahanmuutto/ho-uudistukset-maahanmuuttopolitiikka>. Viitattu 30.10.2025.
- SopS 80/2002 (2002) Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja. <https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/2002/80>. Viitattu 18.5.2026.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2024) Paperittomien sosiaali- ja terveydenhuolto. <https://stm.fi/paperittomien-terveydenhuolto>. Viitattu 29.10.2025.
- Sotkasiira, Tiina & Hiitola, Johanna (2018) Pakkomuutosta, etiikasta ja kotouttamisesta. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Janus 26 (4), 289–291. <https://journal.fi/janus/article/view/76460/38331>. Viitattu 20.10.2025.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2010) Human Rights – Facing Dilemmas between Universalism and Pluralism/Contextualism. Teoksessa Darja Završ, Birgit Rommelspacher & Silvia Staub-Bernasconi (toim.) Ethical dilemmas in social work. International Perspective. Slovenia: University of Ljubljana. Faculty of Social Work. https://eesrassw.fsd.uni-lj.si/documents/ethical_dilemmas.pdf#page=19. Viitattu 20.5.2026.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2016) Social Work and Human Rights—Linking Two Traditions of Human Rights in Social Work. Journal of Human Rights and Social Work (1), 40–49. <https://doi.org/10.1007/s41134-016-0005-0>. Viitattu 15.11.2025.
- Tarvainen, Laura & Hautala, Sanna (2018) Paperittomuuteen pakotetut. Oikeus 47 (4), 338–357. <https://www.edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/oikeus/19349.pdf>. Viitattu 29.10.2025.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023) Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus. Paperittomat. <https://thl.fi/aiheet/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat>. Viitattu 29.10.2025.
- TervHL Terveydenhuoltolaki 1326/2010. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2010/1326>.
- Turtiainen, Kati (2017) Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Kansainvälinen Sosiaalityö: Käsitteitä, Käytäntöjä ja kehityskulkuja. Tallinna: United Press Global, 203–224.
- Turtiainen, Kati (2018) Recognising forced migrants in transnational social work. International journal of migration, health and social care 14 (2), 186–198.

- <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/58725/ijmhsc1120160042.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 29.10.2025.
- Turtiainen, Kati (2020) Turvapaikanhakijat ja tunnustaminen. Teoksessa Onni Hirvonen (toim.) Tunnustuksen filosofia ja politiikka: Hegelistä nykypäivään. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1458, 255–270. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202011176661>. Viitattu 5.5.2026.
- Turtiainen, Kati & Jäppinen, Maija & Stamm, Ingo (2021) Ihmisoikeudet aikuissosiaalityön lähtökohtana. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Anu-Riina Svenlin, Kati Turtiainen & Sirkka Alho (toim.). Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 203–224.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf. Viitattu 15.12.2025.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- UlkL Ulkomaalaislaki 301/2004. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2004/301>.
- UNHCR (2025) Global trends. <https://www.unhcr.org/global-trends>. Viitattu 25.10.2025.
- United Nations (n.d.) Universal Declaration of Human Rights. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Viitattu 10.11.2025.
- Valtioneuvosto (2024) Maahantulosäännösten kiertämistä estävät lakimuutokset voimaan 1.9. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410869/maahantulosaaennosten-kiertamista-estavat-lakimuutokset-voimaan-1.9>. Viitattu 10.5.2026.
- Viitanen, Kaisa & Tähjä, Katja (2010) Paperittomat. Helsinki: Helsingin sanomat.
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2018) The contested concept of vulnerability: A literature review. Vulnerability-käsitteen kiistanalaiset merkitykset – systemaattinen kirjallisuuskatsaus. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1508001>. Viitattu 29.10.2025.
- Vuori, Jaana (2021) Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietokirjo. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. Viitattu 30.10.2025.

Liite 1. Haastattelupyyntö

Haastattelukutsu sosiaalityöntekijöille, joilla on kokemusta paperittomien parissa työskentelystä

Hyvä sosiaalityöntekijä tai sijaispätevä sosiaalityön opiskelija,

Haluaisitko olla mukana lisäämässä ymmärrystä julkisen sektorin sosiaalityöstä paperittomien parissa? Kutsun sinut osallistumaan pro gradu -tutkielmani haastatteluun, jossa pureudutaan sosiaalityön kysymyksiin ja merkityksiin niissä tilanteissa, kun asiakkaana on paperiton henkilö.

Olen sosiaalityön maisteriopiskelija Lapin yliopistosta. Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisia kysymyksiä ja merkityksiä sosiaalityöntekijät liittävät paperittomien kohtaamiseen työssään julkisissa sosiaalipalveluissa.

Paperittomien oikeussuoja on heikko, ja heidän pääsyään peruspalveluihin on rajoitettu. Tämä tekee heidän tilanteestaan haavoittavan. Sosiaalityötä paperittomien parissa on tutkittu Suomessa toistaiseksi vähän, joten aihe vaatii enemmän keskustelua suomalaisen sosiaalityön kentällä. Siksi kokemuksesi on arvokas.

Toteutan haastattelut kasvotusten tai Teamsin välityksellä. Haastatteluun kannattaa varata noin 1–1,5 tuntia aikaa. Haastattelut järjestetään alkuvuoden 2026 aikana.

Nauhoitan haastattelut. Poistan aineistosta kaikki tunnistetiedot anonymiteetin varmistamiseksi. Sinua ei pystytä tunnistamaan valmiista tutkielmasta. Aineistoa käytetään vain tähän tutkielmaan. Osallistuminen on vapaaehtoista ja voit keskeyttää osallistumisesi milloin tahansa. Aineisto hävitetään heti tutkielman valmistuttua, toukokuun 2026 loppuun mennessä.

Mikäli haluat osallistua tutkielmaani tai kysyä siitä lisää, olethan matalalla kynnyksellä yhteydessä: ainmikko@ulapland.fi. Minua voi lähestyä myös täällä Facebookissa yksityisviestillä.

Tutkielmani ohjaajana toimii Lapin yliopiston sosiaalityön professori Elina Virokannas: elina.virokannas@ulapland.fi.

Kunnioittavasti,
Ainoliisa Mikkonen

Liite 2. Haastattelurunko

1 Suhde paperittomien parissa työskentelyyn

- Millaista kokemusta sinulla on paperittomien parissa työskentelystä?
- Miten olet päättänyt työskentelemään paperittomien pariin?
- Kuvailenko lyhyesti, millaisia paperittomuuden taustalla olevia tekijöitä kohtaamillasi ihmisillä on ollut?

2 Kokemukset sosiaalityöstä paperittomien parissa

- Kertoisitko omin sanoin kokemuksesi pohjalta sosiaalityöstä paperittomien parissa?

3 Näkemykset sosiaalityön sisällöistä

- Millaisia tehtäviä työhön sisältyy?
- Miten sosiaalityön tavoitteellinen ja suunnitelmallinen työote hahmottuu paperittomien kohtaamisessa?
- Millaisia osaamistarpeita työhön liittyy?
- Millaisena näet sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuudet vastata paperittomien tilanteeseen?
- Millaiset tekijät mahdollisesti haastavat työtä paperittomien parissa?
- Miten kuvailisit yhteistyötä eri tahojen kanssa?

4 Sosiaalityön rooli palveluissa ja sosiaalityön sosiaalipoliittinen/yhteiskunnallinen tehtävä

- Millaisena ymmärrät sosiaalityön tehtävän paperittomien tilanteisiin vastaamisessa? Kuvailisitko näkemyksiäsi sekä palveluiden tarjoamisen näkökulmasta että laajemmin yhteiskunnallisesti.
- Millaisia eettisiä kysymyksiä liität paperittomien parissa työskentelyyn?
- Miten sosiaalityön arvot peilautuvat rakenteisiin, joissa olet kohdannut paperittomia ihmisiä?

Mitä haluaisit sanoa minulle, jos olisin vasta valmistuneena sosiaalityöntekijänä aloittamassa työn paperittomien parissa?

Onko vielä jotain, mitä haluaisit kertoa sosiaalityöstä paperittomien parissa tai paperittomien kohtaamisesta?